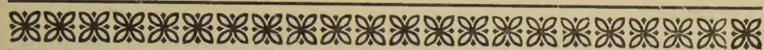
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 7. November 1933.



EEN NIEUW „DOGMA"

door

Drs P. PRINS te Deventer.

I.

Op dit oogenblik staat Duitschland wel in het middelpunt van de belangstelling der wereld. Van verstrekkenden invloed zal het zijn, welken loop de gebeurtenissen in Duitschland nemen. [1])

En dan behoeven wij hierbij waarlijk niet alleen te denken aan de ontwikkeling der *economische* toestanden. Voor de *geestelijke* vragen van dezen tijd is het van niet minder groote beteekenis, wat er van het Hitler-regime zal worden. Of het voor het Christendom in Europa een oorzaak van vreugde is, of een reden tot groote bezorgdheid moet zijn, er is niemand die het met afdoende zekerheid zeggen kan.

Wij vinden het wel heel mooi uit een oogpunt van orde en geesteskracht, dat er eindelijk een sterke dam is opgeworpen tegen de vloedgolf van communisme, die vanuit het oosten van Europa de Christelijke beschaving der westelijke landen dreigde weg te spoelen.

Maar daarom moeten wij niet minder op onze hoede zijn voor het groote gevaar, dat wij ons zouden blind staren op een oogenblikkelijk resultaat van den herstel-arbeid, die door Adolf Hitler e.a. wordt verricht, terwijl wij vergeten op den geestelijken achtergrond van die actie, op de beginselen van het Nat. Socialisme te letten.

[1]) Dit artikel werd voor ruim 3 maand geschreven.

En toch is het van het eerste belang de *beginselen* te kennen en wanneer deze verkeerd zijn, ze van stonde aan te weerstaan.

Het oude „Obsta principiïs" mag ook hier ons tot behoedzaamheid aansporen. Of wilt gij een woord van meer gezag : „Beproeft alle dingen ; behoudt het goede." (2 Thess. 5 : 21).

Velen worden in dezen tijd van Pragmatisme, Vitalisme en Activisme sterk bekoord door de snelle opgang en de door niemand ooit vermoede resultaten van Fascisme en Nat. Socialisme, inzonderheid onder de kringen, waar nog liefde voor het vaderland, liefde voor het gezag, liefde voor het behouden van de Christelijke cultuur wordt gevonden, is groote kans, dat de lichte zaadvlokjes van Fascistische planten in de verte, die door den wind worden meegevoerd over de grenzen der landen, en overal ronddwarrelen en zich vasthechten, bodem zullen vinden en ontkiemen.

Hoevelen treft men er niet aan van allerlei godsdienstige gezindten, die het slap en dubbelhartig gedoe van Democratisme en Socialisme meer dan moe zijn geworden, en er vurig naar verlangen, dat eindelijk in Nederland eens iets zal worden *gedaan*. Iets, dat op den duur zal leiden tot een nationale Regeneratie, zooals men dien in kort tijdsbestek tot elks verrassing in Duitschland heeft beleefd. Velen, bv. uit de kringen van het leger en uit de kringen van de jeugdbeweging zouden wel eens graag in ons langzaam vloeiend Hollandsche bloed een paar fascistische injecties willen zien toegediend.

Wanneer ik mij niet geheel en al vergis is men van gereformeerde zijde nog niet genoeg doordrongen van de zeer ernstige gevaren, die het meebrengt, om, al is het ook slechts halverwege, of nog minder, met dit nieuwe Nat. Socialisme en Fascisme op het pad te gaan.

Wij mogen ons wel op allerlei wijze opmaken tegen deze infectie, die geleidelijk, hoe langer hoe meer, ook in ons land, slachtoffers zal maken.

Wij moeten in geen enkele vorm, ook niet in de 10e verdunning, in onze calvinistische kringen, aanvaarden of indrinken

het water uit deze nieuw aangeboorde „Heilbrunn". Het meedoen met het Heil-geroep.

Om echter niet langer bij het algemeene stil te staan, zullen wij concreet worden en de gevaren met den vinger aanwijzen en met stukken bewijzen.

Eén van de wegen, waarlangs wij tot blootlegging van deze gevaren kunnen komen, is deze, dat wij gaan luisteren naar één der Führer van het Nat. Socialisme. Dat we dezen aanhooren en geheel laten uitspreken, en nadat hij dan uitgesproken is, bijeenzamelen de verschillende passages, waarin hij spreekt over de dingen, die ons boven alles dierbaar zijn, over de grondslagen van ons leven, over de waarheden uit Gods Woord, over de oude belijdenis der Christelijke kerk.

Eén van de intellectueele leiders van het Nat. Socialisme, Alphred Rosenberg, de gezant van Hitler, die onlangs in Londen met zijn kranslegging zulk een pijnlijk avontuur heeft beleefd.

Hij is één van de intellectueele steunpilaren der „millionen Partei".

De rechterhand van Hitler, wat de voorlichting van het volk en de journalistiek betreft.

Hij heeft zich van het eerste begin af met hart en ziel gegeven aan het Nat. Socialisme.

Toen Adolf Hitler met een aantal vrienden in een bierknijpje zat te spreken over de toekomst van het volk en de groote leemten in de Sociaal-Democratie, was Rosenberg één van de allereersten, die hierin met hem ééns geestes was, en die tot op vandaag toe van den grooten leider geen duimbreed is geweken.

Deze Rosenberg heeft zich zelf uitgesproken en als 't ware zijn belijdenis afgelegd en toegelicht in zijn groote werk: „Der Mythus des 20e Jahrhunderts" [2]).

Hij biedt in dit werk geen politiek programma, in den

---

[2]) 3e Auflage, München 1932.

strikten zin van het woord, maar iets, waaraan wij voor het kennen van den geestelijken achtergrond van de Hitler-beweging veel meer hebben.

Hij zegt het zelf in een anderen titel, wat zijn werk wil zijn : „Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestalten-kämpfe unserer Zeit".

Wij krijgen dus hier te hooren een *beschrijving* van de geestelijke structuur en een *beoordeeling* daarvan. Natuurlijk alles volgens de eenige geldende norm van het nat. socialisme.

Het gaat natuurlijk niet aan, in dit artikel een volledige kritiek van dit boek, dat 695 blz. telt, te geven. Wij kunnen slechts sommige markante punten daaruit onderstreepen, en terstond vinden wij dan ten eerste al gelegenheid om het roode potlood te gebruiken, bij den titel.

Het doet wat vreemd aan den verheerlijker van het Nat. Soc. over deze beweging te hooren spreken als over een *Mythe*. Immers wij denken bij dit woord onmiddellijk aan de tegenstelling tusschen waar en verbeeld, tusschen reëele historische feiten, en scheppingen, aan de religieuse, of nog aan andere bronnen ontspringende fantasie. En wanneer wij de kracht en de oorsprong van een beweging bestempelen met het woord *mythe*, is voor ons besef reeds daardoor alleen een geweldige deuk toegebracht aan het prestige van zulk een beweging. Het ligt dan ook voor de hand, dat wij moeten beginnen met te vermoeden, dat het woord „mythe" in den mond van Rosenberg c.s. een totaal andere beteekenis heeft dan dit woord tot nu toe had voor u en voor mij. [3])

---

[3]) Ik geloof dan ook, dat wanneer de Standaard in zijn nummer van 25 Maart '33 schrijft over het Nat. Soc. en daarbij ook ter sprake brengt het woord *mythe*, hij te weinig rekening heeft gehouden met de geduchte verschuiving, die in de beteekenis van dit woord heeft plaats gehad.

Wanneer „de Standaard" zegt: „Men komt er rondweg voor uit, dat men geen waarheid wil kennen en er zich niet om bekommert. Men aanvaardt de mythe, door menschen geschapen. Een geloof, een passie, die geen werkelijkheid behoeft te zijn."

Dan is mijns inziens daarbij te weinig rekening gehouden met de

Op zeer vele plaatsen schrijft ook R. in zijn werk over de „mythe". Het kan niet anders, want heel zijn werk draagt den titel : „De Mythe van de 20e eeuw". De mythe is niets anders dan de bron van alle energie, die de geweldige gebeurtenissen in Duitschland te voorschijn stuwt.

Wat voor ons het dogma is, is voor hem de mythe, en zooals in het dogma verschillende elementen vereenigd zijn, zoo is het ook gesteld met de mythe.

Allereerst trilt daarin een zeer sterk *gevoelselement.* Ten bewijze daarvan volgt hier een enkel citaat. Mythe is : „Echt religiöses Fühlen" (S. 126). „Het overgegeven Bijbelgeloof van de Protestanten is heden onherroepelijk voorbij, evenals in de tijd der Reformatie voorgoed gebroken werd met het geloof aan de Goddelijke roeping der kerk", aldus poneert R., en, zoo stelt hij daar dan tegenover : „Heute erwacht

---

waarde, die voor de Nat. Sc. zelf door het woord „mythe" vertegenwoordigd wordt. Mijns inziens is de Heer A. Janse in zijn werk „Nat. Social. Fascisten Politiek", Aalten 1932, pag. 15, 16 er beter in geslaagd de zin van het woord „Mythe" bij de Nat. Soc. weer te geven.

Deze schrijft in :

„Nationaal-socialistische fascisten-politiek", door A. Janse. Uitgeverszaak N.V. De Graafschap, Aalten 1932.

„Sorel verheerlijkt de action directe, de spontane daad en de mythe. Niet de „leer", het stelsel, de logische redeneering, bestuurt het leven der menschen, maar de overgegeven persoonlijkheid aan iets heel dieps dat met overtuiging wordt aangegrepen. Dat diepe, de ziel aangrijpende, dat ver gaat boven het „dorre" verstand, noemt hij „mythe". En deze mythe heeft in allerlei vormen onder alle volken tot groote dingen in staat gesteld. Intuitief hebben de menschen daaruit geleefd en daaruit hun groote daden gedaan.

Niet op grond van redeneering en objectieve begrippenschema's, maar spontaan uit het ideaal dat hen gegrepen had, hebben menschen en volken zich geworpen in den stroom die „het leven" heet. En zoo, door de spontane daad, die gebonden was door de mythe, is geschiedenis gevormd, zegt Sorel.

Of die mythe dan „waarheid" is of „verdichting", dat komt er niet zoo op aan, de echte „waarheid" van het werkelijke spontane is er *daadscheppend* in aanwezig en dat is volgens deze richting meer dan dat men zou kunnen zeggen : zij is *waar* of zij is *recht.*" pag. 15—16.

aber ein *neuer* Glaube : der Mythus des Blutes, der Glaube, mit dem Blute auch das göttliche Wesen des Menschen überhaupt zu verteidigen. Der mit hellstem Wissen verkörperte Glaube, dasz das nordische Blut jenes Mysterium darstellt, welches die alten Sakramente ersetzt und überwunden hat". (S. 129).

De nieuwe mythe vraagt het geheele hart.

„Sie mit der ganzen Glut eines heroischen Herzens zu erleben, heiszt die Voraussetzung jeglicher Wiedergeburt schaffen. Diese Erkentnis ist die Grundlage einer neuen Weltanschauüng, ... der Mythus eines neuen Lebengefühls" (S. 130).

Het begeesterd worden door deze mythe veronderstelt de „dynamisch (willenhaft) empfindende Mensch" (S. 148).

De „mythe" is „ „Offenbarung" innerhalb des nordischen Fühlens". (S. 148).

Dat inderdaad aan het gevoel een veel grooter rol werd toegeschreven dan aan intellect, wordt met zooveel woorden uitgesproken, wanneer de schrijver zegt : „Der Verstand ist, wie ausgeführt, ein rein formales, also inhaltleeres Werkzeug ; Sein Aufgabe besteht nur darin, die Kausalitätsreihe her zu stellen". (S. 151).

Wij vinden de technische benaming : „Mystische Vitalismus" (S. 155) voor het nieuwe dogma. Het ligt dan ook geheel in de lijn, dat de schrijver een grenzeloos bewonderaar is van de Middeleeuwsche mystiek. Het innerlijke licht had Europa kunnen redden, wanneer het zich niet van dat innerlijke licht had laten verdrijven door de aanbidding van het doode Bijbelboek.

„Die frohe Botschaft der Deutschen Mystik ist von der Europa feindlichen Kirche mit allen Mitteln gedrosselt worden. Diese Botschaft war jedoch nie ganz gestorben ; die grosze Sünde des Protestantismus aber war es, anstatt auf sie zu hören, das sogenannte Alte Testament zum Volksbuch gemacht und den jüdischen Buchstaben als Götzen hingestellt zu haben (S. 227).

Hij noemt Eckehart de groote apostel, die de eigenlijke religie heeft gesticht en die heel zijn leven er aan heeft besteed om : „Den Gott in eigenen Busen zu erwecken. Das Himmelreich inwendig in uns. (S. 227).

Die Entdeckung und Verkündung der unvergänglichen Freiheit der Seele war jene rettende Tat, die uns bis auf heute gegen alle Erdrosselungsversuche geschützt hat". (S. 228).

In de Duitsche mystieken van de middeleeuwen treedt voor het eerst en bewust de nieuwe germaansche mensch aan het licht.

De Reformatie beteekende grootendeels een retrogressie. Het Mysticisme kon zich niet konsekwent uitleven, en het is pas aan den tegenwoordigen tijd beschoren en aan het Nat. Soc. gegeven, om : „In die tiefsten Tiefen zu sinken, um höchste ans Licht zu heben. Auch über dem Grab des Meisters Eckehart muszten sechshundert Jahre verrauschen ehe die deutsche Seele ihn begreifen konnte. Heute scheint es wie ein Dämmern durchs Volk zu gehen, das anzeicht, als sei es reif geworden für den Apostel der Deutschen, den „heiligen und seligen Meister". (S. 229).

Wij verzeilen hier geheel en al in de nevelige wateren van het rasechte Pantheïsme, want het doel van deze gevoels-mystiek is : „Um zum Schlusz die Gleichwirtigkeit vom Seele und Gott zu verkunden". (S. 230).

Dit is het „Grundbekenntnis alles arischen Wesens".

Zooals alle echte mystieken spreekt ook Rosenberg meester Eckehart na, wanneer deze zich terug trekt om de ware norm en de ware bron van alle kennis te vernemen, op het „Funklein, das geheimnisfolle Zentrum unseres Zeits". (S. 247). Er is geen wezensonderscheid tusschen Mensch en God, tusschen God en den Mensch naar zijn diepste wezen.

„Das nordisch-seelische Erbgut bestand tatsächlich im Bewustsein, nicht nur der Gottaehnlichkeit, sondern der Gottgleichheit der menschlichen Seele. Die indische Lehre von der Gleichheit des Atman mit dem Brahman — „Sein ist das

Weltall, weil er selbst das Welt all ist" — war das erste grosze Bekenntnis dazu". (S. 254).

Deze vrije goddelijke ziel is dan niet in elke willekeurige menschengroep even volledig tot uiting gekomen. Deze gevoelsmystiek kan niet aarden, tenzij in een bepaald daarvoor gedisponeerd menschenras en daarom heet het nieuwe dogma van het Nat. Socialisme beurtelings : „Der Mythus von der ewigen *freie Seele,"* en „der Mythus, die Religion des *Blutes"*.

Wij weten allen, al was het alleen uit de dagbladen, hoe zeer van mond tot mond de verheerlijking van het echte onvermengde Duitsche ras toeneemt bij onze oostelijke buren. Dat is niet toevallig, maar hangt nauw samen met de leer van de nieuwe *mythe,* dat het uitsluitend één bepaald ras is, waarin het edelste en schoonste en beste van de menschen, of wilt gij van de godheid zich kan corporeeren, waarin de zuivere toon van het echte gevoelsleven, de eenige ware religie, een echo vermocht te wekken en dat bevoorrechte ras is dan natuurlijk het Duitsche, het Germaansche, het Nordische, het Arische, het ras, waarvan de middeleeuwsche mystieken zoo uitmuntende vertegenwoordigers geweest zijn.

Het ras, dat nu pas geraakt als tot een wederopstanding uit de dooden.

„Das Gröszte und Beglückendste, aber inmitten des heutigen Chaos ist ein mythisches, zart starkes Erwachen, ist die Tatsache, dasz wir wieder begonnen haben, unsere ureigene Träume zu träumen.

Nicht mit gewollter Absicht, vielmehr ursprünglich an vielen Orten zugleich und in gleicher Richtung. Es ist wieder der alt-neue Traum von Meister Eckhart, Freidrich und Lagarde". (S. 454).

Zooals steeds elke revolutie, is ook de jongste omwenteling der Nat. Soc., die zich in Duitschland heeft voltrokken, a-historisch. Zij wil een nieuw begin, alleen deze mensch is de ware, alleen deze tijd is de eigenlijke. Alles wat tot nu toe was, is

waardeloos, ligt in puin, moet worden weggeruimd. Het Staatssysteem, de Sociale, de kerkelijke wereldbeschouwingen, de tot nu toe geldende kennis en norm, het moet alles radicaal worden vernieuwd.

„Vom Stammesbewusztsein Altgermaniens, über den deutschen Königsgedanken, preuszische Neuführung, Alldeutschlandgefühl, formales Reichsgefüge wird heute das artgebundene Volksbewusztsein als gröszte Blüte der deutschen Seele geboren. Wir verkünden es nach diesem Erlebnis als die Religion der deutschen Zukunft, das wir heute politisch auf den Boden liegend, gedemütigt und verfolgt, die *Wurzel* unserer Kraft gefunden, erst eigentlich *entdeckt* und mit einer Kraft neu erlebt haben wie kein Geschlecht zuvor". (S. 101).

Alles wat tot nu toe in de geschiedenis der menschheid aan geestelijk goed op de markt is gekomen, wordt door den nieuwen keurmeester ten eenen male afgewezen.

„Eine unser würdige Religionsform haben wir deshalb bis auf heute nicht schaffen können, weder ein Franz van Assisi, noch ein Luther, noch ein Goethe, noch ein Dostojewski bedeuten für uns Religionsgründer". (S. 439).

De nieuwe, thans opwakende, arbeidersbeweging, het Nat. Soc. zal zich zelf in staat bewijzen om op alle levensgebieden, vernieuwing te schenken. (Zie S. 445). De symbolen van deze, het leven in al zijn geledingen omvattende, vernieuwing, staan reeds sinds 1918 op iedere dorpsbrink en elk stadsplein.

„Die Heldendenkmähler und Gedachtnishaine werden durch ein neues Geschlecht zu Wallfahrtsorten einer neuen Religion gestaltet werden, wo deutsche Herzen immer wieder neu geformt werden im Sinne einer neuen Mythus". (S. 447).

Alles moet voor de geweldige wervelwind van deze plotseling ontstane bezieling en vernieuwing wijken en vluchten.

„Katholizismus, Protestantismus, Judentum, Naturalismus müssen vor einer neuen Weltanschauung das Feld räumen, so dasz ihrer nicht mehr gedacht werden, wie der Nacht-

lampen nicht mehr gedacht wird, wenn die Morgensonne über die Berge scheint". (S. 456).

„Geht ein neues Erleben, wie ein unfaszbares Fluidum über den Erdball, welches die Idee des Volkstums und der Rasse instinktiv und bewuszt ins Zentrum des Denkens stellt". (S. 477).

Zoo is de *mythe* een nieuw dogma, de grondslag van een nieuwe „Kerk".

En het zaad dezer nieuwe „kerk" bestaat uit de begraven lichamen der millioenen gesneuvelden. Zij zijn de martelaren van dit nieuwe geloof, van de mythe der 20e eeuw „die Märtyrer eines neuen Tages, eines neuen Glaubens". (S. 21).

Het is wel duidelijk, dat deze nieuwe leer, dit nieuwe dogma, geheel het leven der aanhangers doortrekt, en, zooals we betoogden en bewezen, de diepste gevoelstoonen mee doet klinken, ja sterker nog, in dat diepere gevoelsleven zijn zetel heeft en zijn voedingsbronnen vindt.

Na al het gezegde zal het duidelijk worden, dat inderdaad het woord : *Mythus* de beteekenis heeft van geloof (en dan vooral in den zin van fides, quae creditur), dogma. De schrijver noemt dan ook, zooals vanzelf spreekt, de belijdenis van anderen, het geloof van anderen, met denzelfden term *Mythus*.

Zoo b.v., wanneer hij zegt : „Das jüdische Schmarotzertum als eine zusammengeballte Grösze leitet sich also her vom jüdischen *Mythus*[3]) der vom Gott Jahwe den Gerechten zugesagte Weltherrschaft". (S. 460).

Ook de Roomsche kerkleer wordt genoemd *Mythus* (S. 463). En precies op een lijn met die kerkelijke belijdenissen staat de *Mythus* der 20e eeuw, met als hoofdinhoud „der Ehre der deutschen Nation. Sie ist der *Mythus*[4]) der den

---

[3]) en [4]) Cursiveering van mij P. P.

Typus des Deutschen der Zukunft bestimmen musz." (S. 516).

En evenals het is bij de Schriftgeloovigen, is het ook bij de aanhangers van dit nieuwe dogma. Bij ons wordt al ons denken, en ook het wetenschappelijk denken en arbeiden, beheerscht door het apriori, dat de Schrift onfeilbaar Gods Woord ons brengt, en ons in alles bindt. De onbevooroordeelde wetenschap kennen we niet, en we hebben steeds het bestaan van zulk een hersenschimmige wetenschap bestreden. Talloos vele malen is ons dit als een, als het ergste verwijt voor de voeten geworpen. Maar nu vernemen we van deze nieuwste belijders, dat we toch eigenlijk het grootste gelijk hebben gehad, want ook zij erkennen, dat het eenvoudig niet anders kan, of ieder levensgebied moet onder de inspiratie en onder de afhankelijkheid staan van het centrale dogma, van de *Mythus* der 20e eeuw. „Dies sei vorausgeschickt, um gleich anfangs zu bekennen, dasz keine voraussetzungslose Wissenschaft vorgetäuscht werden soll, wie es wissenschaftliche Dunkelmänner gewöhnlich taten und tun, um ihren Anschauüngen den Anstrich von allgemein gültigen Lehrsätzen zu geben. *Es gibt keine voraussetzunglose Wissenschaft, sondern nur Wissenschaft mit Voraussetzungen*". (S. 134).

De Mythus is dus de *norm*, zooals bij ons de belijdenis, of liever de H. Schriften de norm zijn van al het andere. Ze is „das Masz aller unserer Gedanken, Willenssehnsucht und Handlungen, der letzte Maszstab unserer Werte". (S. 682). Ze moet „allein, ganz allein und kompromiszlos das ganze Leben durchziehen, tragen und bestimmen". (S. 683). Ze is ook onverdraagzaam „duldet keine anderen *Höchstwerte* mehr neben sich". (S. 683).

De nieuwe *Mythe*, het nieuwe dogma, de nieuwe belijdenis, is dus van beslist anti-intellectualistisch stempel (hetgeen ook op meerdere plaatsen in het werk met zoovele woorden gezegd wordt, b.v. S. 425), en doet ons sterk denken aan de theorieën van Bergson, Sorel e. d., waarnaar ook Janse verwijst, wanneer hij in zijn werk spreekt over de geestelijke

achtergrond van het Italiaansche fascisme). Zie noot bij pag. 309.

We hebben tot nu toe in hoofdzaak stilgestaan bij het *formeele*, bij het karakter van het nieuwe dogma, bij de al omspannende kracht en het diep in het gevoelsleven geworteld zijn ervan.

Wel stipten we reeds terloops aan, wat de *materiëele* inhoud van dit nieuwe dogma, de *Mythus* der 20e eeuw was, maar het is noodig, dat we op den inhoud van het nieuwe dogma toch breeder ingaan.

In één woord gezegd, is de inhoud deze : bindend is alleen het ras, het bloed, het volk. De alles te boven gaande beteekenis van het ras, is de kerninhoud van het nieuwe dogma. Vroeger laaide hoog op de vlam van den strijd tusschen de klassen, nog eerder was er een heet gevecht tusschen kerkelijk dogma aan de eene en kerkelijk dogma aan de andere zijde, maar *nu* is de strijd ten doode toe ontketend tusschen ras en ras, bloed en bloed.

En het eenige ras, dat primaire waarde heeft, is het arische, het nordische, het germaansche, het duitsche. Wat zijn dan toch de kwaliteiten, waardoor dit ras zich zoo verheft boven andere ?

„Ehre, Freiheit, Stolz und Mut" (S. 400). Dat is de inhoud van de „Religion des Blutes" (S. 42). Om de hooge waarde van dit dogma, mag het niet worden vervalscht of verwaterd, maar moet het zuiver en ongerept worden bewaard.

Een nauwere band met Frankrijk b.v. zou een ernstig gevaar opleveren voor de zuiverheid dezer nieuwe religie „eine nahe Verbindung mit Frankreich"... is... „der Ehe mit einer Pestkranken gleichzusetzen" (S. 119). Het spreekt dan ook vanzelf, dat de Schrijver de kamp, die dezer dagen Duitschland in beweging brengt, vergelijkt met een godsdienstige oorlog, zooals die onder Gustav Adolf werd gestreden ; de politieke strijd, die door het Nationaal Socialisme wordt gestreden is in wezen een religie-oorlog, een strijd van den ger-

maanschen mensch, van het Germaansche bloed tegen de „Untermensch" (S. 120/121).

Alleen met de inhoud van dit dogma voor oogen, is te verstaan, wat er zich wel in Rusland heeft afgespeeld: het communisme is een uiting van het Mongolendom, het mindere ras; en de strijd van de Nazi's tegen het communisme is een religieuze strijd, een strijd van het ras, dat alleen bestaansrecht heeft, tegen het mindere en lagere en slechtere en verbasterende (S. 128). *Alles* moet worden ondergeschikt aan de inhoud van dit kerndogma, ook de kerkelijke belijdenisschriften en het sociale leven en de kunst, het moet alles worden geinspireerd en gereguleerd door het primum verum der bloedsreligie, der rassenverheerlijking (S. 258).

Ook de ethiek is geheel afhankelijk van de bindende kracht van het kerndogma: „Recht ist das, was arische Männer für Recht befinden". Recht is evenmin een op zich zelf staande macht als religie en kunst „sondern für ewig an ein gewisses Blut geknüpft". „Mit dem es erscheint und mit dem es vergeht." (S. 562).

De nieuwe opbouw van den staat en van de statenverhouding moet ook geheel onderworpen aan den inhoud van de nieuwe belijdenis, de nieuwe *Mythe*, en de drie gruwelen van het Marxisme (of wilt ge van het Joodsche bloed) moeten voor eeuwig worden verdoemd n.l. internationalisme, klassenstrijd en pacifisme (verg. S. 572).

Er kan wel een zekere toenadering zijn tusschen sommige staten, maar dan alleen binnen de perken van het gemeenschappelijke bloed. Zoo zou er tusschen Duitschland, Scandinavië, Finland en Engeland een nauwe band mogelijk en noodig zijn, maar het ongelijksoortige van alle mogelijke landen en volken, die maar pêle-mêle in een bond vereenigd worden, is een onding en een ongeoorloofd ding,[5]) wijl in strijd met het nieuwe dogma, welk dogma geen tegenspraak duldt;

---

[5]) Sinds het schrijven van dit artikel is deze eisch verwerkelijkt, want Duitschland is uit den Volkenbond getreden.

van dit dogma geldt evenzeer als van elke andere centrale belijdenis: 't moet alles naar zijn wetten hooren (vergelijk S. 627, 656).

We zien dus, dat het nieuwe dogma zeer beslist optreedt met de pretentie van al het andere te verdringen en af te danken. Het kan er alleen maar zijn, of in het geheel niet zijn. Het is volstrekt niet doordrenkt van den geest van relativisme en syncretisme, die nog tot voor kort toonaangevend was in Europa, en die in de breede lagen b.v., van ons volk dat uit liberalisme en dergelijke ideeën lang is gevoed, nog vrij sterk terug te vinden is. Maar nu de wezenlijk sapbrengende wortelen van deze bewegingen worden afgesneden, zullen ook de stengels boven den grond gaan verkwijnen, en zal er, indien ik me niet vergis, eerlang met verbijsterende snelheid een andere plant op onze Nederlandschen bodem opschieten.

Het is met het slapmakende syncretistische gedoe gedaan, en het radicalisme wint. In den storm der tijden wordt heel wat dood gebladerte uit het bosch weggevaagd en heel wat verdord hout afgebroken en weggerukt, en blijft alleen over, wat wortelen heeft in een dieperen geestelijken bodem. De uitersten winnen, zoo zegt men mennigmaal, maar het is natuurlijk, dat ze in zulke tijden inzonderheid moeten winnen. Het radicalisme, dat tot op den wortel gaat, zal het winnen, en de absolute toon van gezag, de profetische boodschap, zal ooren winnen.

De dogmatische beslistheid van het fascisme, het nationaalsocialisme, zal vele *harten* weer een steunpunt bieden, en het zullen waarlijk niet de minsten zijn, die daarvoor enthousiast worden. Het waren onlangs reeds 120 000 stemgerechtigde Nederlanders, die het aangaven, dat ze welbewust deze beweging als een-nieuwe-toekomst-brengend begroetten. En onze Gereformeerde groep mag wel met alle ernst deze beweging toetsen aan het profetische woord, òf er worden er ook uit onze kringen nog door bekoord. En niet alleen om zèlf staande te blijven tegen deze nieuwe verleiding, moeten

we de beginselen ervan kennen, evenzeer om andereren er tegen te kunnen waarschuwen, want we hebben niet alleen een roeping voor ons zelf, evenzeer voor onzen naaste. En een waarschuwing, die zin zal hebben moet berusten op een eerlijke en klare kennis van de beginselen van onze tegenstanders.

Zoo was het noodig, dat we eerst weten, wat het kerndogma is ; wat de Mythe 20e eeuw in formeel en materiëel opzicht te beteekenen heeft.

Dat kerndogma staat m. i. *onverzoenlijk* tegenover het dogma der Christelijke kerk. De belijders van de nieuwe leer zeggen ook zelf, zooals we zagen, dat het *absoluut* is, het geen ze als het nieuwe geloof begroeten. Het is dan ook een zielkundig raadsel, dat het antithetische van het Christendom en het nationaal-fascisme in Duitschland nog niet duidelijker werd gezien, en niet scherper werd aangewezen. Het is ook onverklaarbaar bijkans, dat de schrijver van dit groote epoche-makende werk nog meent, dat het eene het andere *niet* uitsluit.

Over de verhouding van het nieuwe dogma tot het Christendom, zooals dat door den schrijver wordt gezien, willen we in het volgende hoofdstuk eenige opmerkingen maken.

II.

Merkwaardig is het in de eerste plaats, dat van Roomsche zijde wel een zeer felle polemiek is gevoerd tegen de vroegere drukken van het boek van Rosenberg, terwijl momenteel ook Rome voor een groot deel is „gelijk geschakeld".

Moeilijk kunnen wij ons voorstellen, dat de Roomsche groepen in Duitschland met oprechte vreugde begroeten de bloei van het Nationaal Socialisme, want deze leider Rosenberg heeft niet nagelaten, zich zeer scherp te verzetten tegen het Centrum, waarvan hij zegt, dat het een van de grootste beschermers van het Marxisme is. Aanvankelijk heeft ook de Evangelische Kerk zich zeer scherp verzet tegen het opko-

mende Nationaal Socialisme ; en nu is het reeds zoo ver gekomen, dat bij de gratie van Hitler een Evangelische Rijksbisschop is benoemd, van Bodelschwing,[6]) welke benoeming in naam bedoelt, een schakel te vormen tusschen Kerk en Staat, maar inderdaad niet anders bedoelt dan de bevelen van het Hitler-regiem over te brengen aan de Kerk, en ingang te doen vinden bij de kerk.

In het jaar 1932 kon Rosenberg nog schrijven : „Meine Voraussage, dass die Kirchlich-Evangelischen sich dem neuen religiösen Fühlen gegenüber ähnlich verhalten würden wie einst das dogmatisch festgelegte Rom gegenüber die Reformation, hat sich leider bestätigt". (S. 30).

Op dit oogenblik echter heeft zich „leider etwas anderes bestätigt", namelijk, dat de Evangelische groepen in Duitschland voor een groot gedeelte zich met huid en haar hebben verkocht aan hetzelfde Nationaal-Socialisme, waarvan ze in 1932 nog durven zeggen : „Die rassische Völkerbewertung bedeute unchristliche „Vergötzung" des Volkstums". „Die Herren übersehen dabei aber dass die Ausnahmestellung, die sie dem Juden zuweisen, nichts anderes darstellt als eine Vergötzung des hebräischen, uns stets feindlichen Parasitenvolkes". (S. 31). Het is wel een snelle ommekeer, ook onder de groote en breede lagen der Evangelische Kerk in Duitschland.

En toch beweert Rosenberg in allen ernst, dat het Nationaal-Socialisme in religieuze vraagstukken strikt neutraal wil blijven : „Die nationalsozialische Bewegung hat keine religiöse Dogmatik zu treiben, weder für noch gegen ein Bekenntnis". (S. 27). Het is wel een verregaande zelfverblinding, wanneer Rosenberg en de zijnen oprecht meenen, dat zij inzake de confessioneele vraagstukken zich op neutraal standpunt plaatsen. Hijzelf zegt, dat hij een diep ernstige poging wil doen om de persoonlijkheid van Christus te eerbiedigen ,maar die eerbied betoont zich op een zeer zonder-

---

[6]) Ook deze man is sinds het schrijven van dit artikel „op zij gezet".

linge wijze. Hij wil namelijk wegrukken alles, wat zich ten onrechte aan Christus heeft vastgehecht, alle toevoegselen van Paulinischen en Augustinischen oorsprong moeten geheel worden uitgezuiverd, totdat er in werkelijkheid van Christus niet anders over is gebleven dan een vroege vertegenwoordiger der Arische religie, dan een schuchter verkondiger van de nieuwe *Mythe*. En toch strikt neutraal in godsdienstige vraagstukken ! ! Ergens elders stelt Rosenberg als eisch, dat men in goeden gemoede een eed moet kunnen afleggen op het Duitsche Volk en anders geen rechten als Staatsburger meer kan laten gelden en natuurlijk nog veel minder onderwijzer, prediker, rechter, soldaat enz. kan zijn. (Vergelijk S. 536). Dit programma, dat in 1932 is neergeschreven, is in 1933 voor een groot gedeelte bezig vervuld te worden. En toch beweert Rosenberg, dat het jonge nieuwe Duitsche geslacht zich ten doel heeft gesteld om de groote persoonlijkheid van den stichter van het Christendom in zijn eigenlijke grootheid te aanschouwen. In één adem volgt er echter op, dat de vervalschende toevoegselen er van moeten worden verwijderd. En wie hebben dan die falsificaties op hun geweten ? Het zijn mannen, zooals de Joodsche Zeloot Mattheus. De materialistische Rabbijn Paulus. De Afrikaansche jurist Tertullianus, de jammerlijke bastaard Augustinus. Zij hebben ons al die vreeselijke geestelijke ballast bezorgd, en veel meer troost is er te vinden uit de wortelen van Germaansche dramatiek, bouwkunst en muziek, dan uit de vervelende vertellingen, die het Joodsche volk, dat uit stiekemerds bestaat, in het Oude Testament (vergel. S. 33) heeft te saam vergaard en gebundeld. Wanneer de schrijver komt op het onderwerp : De Joden, dan wordt hij pas welsprekend. Wij komen daar straks in een apart hoofdstuk op terug. De groote fout van het toonaangevende Christendom is deze : „Nicht vom *Leben* des Soter (des Heilandes) ging also die Welt aus, sondern vom seinen *Tode* und dessen wunderbaren Folgen, dem einzigen Motiv der paulinischen Briefe. Goethe aber empfand gerade das *Leben* Christi als wichtig,

nicht den Tod, und bezeugte dadurch die Seele des germanischen Abendlandes, das positive Christentum gegenüber dem negativen". (S. 94).

Bovendien hooren wij nog van dezen toonaangevende leider van het Nationaal-Socialisme, dat de Heilands-idee in haar geheel van Perzischen oorsprong is (vergelijk S. 53). En de woorden van Zarathustra hebben meer gezag dan de woorden van het Nieuwe of Oude Testament. (verg. S. 53). Hier kijkt om den hoek de verheerlijking van Nietzsche, wiens geest trouwens over het geheel niet vreemd is aan den principieëlen achtergrond van het Nationaal-Socialisme. Zeer ernstige bezwaren heeft de schrijver tegen het Universalisme van het Christendom, zooals zich dat in de historie heeft voorgedaan.

De kerstening der wereld door de zending stelt hij op een lijn met de humaniseering der menschheid, alsof deze beide zoo ongeveer hetzelfde zouden zijn! En wanneer hij deze beide dan in één adem heeft genoemd, zegt hij er van: ,,Beide Ideale sind im blutigen Chaos und in der Neugeburt des Weltkriegserlebnisses begraben worden". (S. 41).

Uit den bolster van het historische Christendom moeten worden uitgepeld de zuivere Germaansche waarden en elementen, dan kan het nog iets worden met het Christendom; maar wij van onze zijde zeggen: dan hebben wij de totale ontwrichting en ontaarding van het Christendom en de terugval in het Germaansche Heidendom, dat reeds voor vele eeuwen door de Prediking vanuit de oudste Kerken was overwonnen. (Verg. S. 59/60). En toch beweert de schrijver in goeden gemoede, dat dit nieuwe dogma de zuivere kern van de groote Reformatie heeft gegrepen en begrepen. Ja zelfs, dat nu pas de kerngedachte van de Reformatie tot haar recht kan komen in het Nationaal-Socialisme. De vertroebelde wateren van de Reformatie zijn geheel en al verzand geworden en hebben, volgens den schrijver, geleid tot het bij hem zoo gehate Internationalisme, tot den klassenstrijd, tot het Marxisme, tot het pacifisme. Ook bij den schrijver speelt

hier doorheen de gedachte alsof de Reformatie de voorbode was en de grondoorzaak van de Fransche revolutie. (Vergel. S. 90 en 576). De beschouwing van de Reformatie, die door den schrijver wordt gegeven bevat echter ook andere elementen. De reformatie is een gigantische worsteling om karakterwaarden. (S. 104). Zij is in haar wezen het verzet van de Germaansche wil tot vrijheid, van den drang om zich naar eigen Nationale aard uit te leven, van het persoonlijke geweten tegen het ultramontanisme, tegen de heerschappij van Rome. Deze, in haar aanvang zoo grootsche worsteling, is echter jammerlijk mislukt, omdat zij in de plaats van de Roomsche heerschappij heeft gesteld de Jeruzalemsche overheersching, in plaats dat aan het doorbreken van den Germaanschen Geest de vrije baan is gegeven, heeft men in stee van de heerschersmacht van Rome gesteld : de absolute heerschappij van den Bijbel. Op deze wijze kwam de norm voor het Geestesleven opnieuw van vreemde, en niet van eigen Duitsche origine. Zoo is de Germaansche natie verjoodscht geworden en zoo is het nieuwe leven in kiem gesmoord. (S. 143/144). En zoo is het Lutherdom, het Calvinisme en het Puritanisme in het oog van den schrijver niets minder dan de aderverkalking der Reformatie. (S. 158). En het protest van het protestantisme tegen de heerschappij van Rome en tegen de knechting van den Germaanschen geest is doodgeloopen in de orthodoxie, die zijn levensvrijheid heeft verpand aan den joodschen Bijbel. (S. 257). Aan dezen tijd is het pas gegeven om eindelijk af te rekenen met deze aan de Reformatie vreemde elementen. (Verg. S. 456). Wel wordt de naam van Luther dikwijls met groot enthousiasme genoemd, maar eigenlijk moeten wij van Luther verder voorwaarts, en dit komt er in de praktijk op neer, dat wij Luther als Luther moeten loslaten.

„Luthers Grosztat war in erster Linie die Zertrümmerung des exotischen Priestergedankes, in zweiten die Germanisierung des Christentums. Das erwachende Deutschtum aber hat nach Luther noch zu Goethe, Kant, Schopenhauer,

Nietzsche, Lagarde gefürht, heute geht es in gewaltigen Schritten seinem vollen Erblühen entgegen". (S. 32).

De daad van Luther wordt bijna uitsluitend gezien als de daad van den Duitscher en hij heeft alleen recht op onze eer, in zooverre hij er voor zijn deel heeft toe bijgedragen om den bodem toe te bereiden voor het Nationaal-Socialisme van dezen tijd : ,,Martin Luther stellte der politischen Papst-Weltmonarchie den politischen Nationalgedanken gegenüber". (S. 101).

De groote beteekenis van Luther ligt niet op het gebied van het kerkelijke leven, maar van het nationale leven. (Vergel. S. 194). En het is alleen maar jammer dat hij halverwege is blijven steken en niet geheel schoon schip heeft gemaakt met alle overheersching vanuit den vreemde. Ook met de heerschappij van dat boek, dat gevuld is met de verhalen van souteneurs en veekooplui, (als men het soms nog niet weet, dit is de betiteling van het Oude Testament). (Vergel. S. 602) Het is alleen maar jammer, dat Luther niet radicaal heeft gebroken met al die vertelsels van vreemden, dat is, van Joodschen oorsprong, en daarvoor in de plaats heeft gesteld de Noorsche Sagen en Sproken. Zij immers bevatten een zuiver nationalen schat, en zij alleen kunnen waardevolle bouwstoffen leveren voor het nieuwe dogma.

Het zal intusschen wel duidelijk geworden zijn, hoe we hier mijlen ver verwijderd zijn geraakt van de zuivere idee der Reformatie, en luisteren naar het lied der verheerlijking van het *nieuwe* geloof. Trouwens, wanneer de schrijver een oogenblik vergeet, dat hij zichzelven beloofd heeft om de stichter van het Christendom te verheerlijken, of in elk geval strikt neutraal te zullen blijven tegenover alle Christelijke confessies, breekt hij uit in de triomfkreet : ,,Heute erwacht aber ein neuer Glaube : Der Mythus des Blutes, der Glaube, mit dem Blute auch das göttliche Wesen des Menschen überhaupt zu verteidigen. Der mit hellsten Wissen verkörperte Glaube, dasz das nordische Blut jenes Mysterium dar-

stellt, welches die alten Sakramente ersetzt und überwunden hat". (S. 129).

Het *hart* van de Reformatie is wel de houding tegenover *de H. Schrift*, het onvoorwaardelijk buigen voor de volstrekte autoriteit van den Bijbel als Gods Woord.

Wanneer we dus willen zien, in hoeverre deze Nationaal-Socialistische leider Rosenberg recht heeft zich zelf en zijn beweging te noemen : de zuivere voortzetting van de Reformatie, of zelfs de zuivering van de Reformatie, dan doen we er goed aan, ook eens te zien, wat de Schrijver zegt over deze kardinale kwestie.

„Die treuherzige Bibelglaube der Protestanten ist unwiederbrenglich dahin", zoo constateert en decreteert (verg. S. 120) de Schrijver. Alsof er nog niet door den Heere zijn in het leven gehouden vele malen 500, die den knie voor den modernen Bäal der schriftkritiek niet hebben gebogen !

Intusschen kennen we hieraan den schrijver, die de zuiveraar der Reformatie zich noemt en zijn beweging de grootsche roeping aanwijst hem op dit pad te volgen.

Het Germaansche karakter, zoo laat de schrijver zich ergens gaan (S. 59), is bezoedeld, ja in sommige opzichten vernietigd door allerlei elementen, die daarin zijn binnengedrongen en toch daaraan wezensvreemd zijn ; en dan worden genoemd laatromeinsche, *christelijke*, joodsche en egyptische bestanddeelen.

De zuiver Germaansche waarden moeten weer tot de volstrekte alleenheerschappij worden gebracht, eerder kan het niet in orde komen met het Duitsche volk, terwijl de Reformatie leerde, dat alleen aan den *Bijbel* de alleenheerschappij toekwam en toekomt.

Aan het Evangelie van den door de kerk verworpen Marcion wordt meerdere eere gebracht dan aan het Evangelie, zooals wij dat door de vier Bijbelschrijvers hebben ontvangen (verg. S. 92 ff.) En het is heel goed verklaarbaar, want Marcion was de groote bestrijder van de zoog. Jodengod van

het Oude Testament! En wie op die lijn zich beweegt, heeft veel kans door Rosenberg geënterd te worden. In zijn afkeer van al wat Joodsch is ligt dit voor de hand.

Onze Zaligmaker is niet uit het zaad Abrahams en niet uit den stam van Juda gesproten, neen, wanneer naar het vleesch Jezus uit Israel was, dan kon Hij moeilijk genade vinden in de oogen van de echte Nationaal-Socialistische konsekwentie-trekkers, en daarom prijst de Schr. de theorie aan, dat de Heere is gesproten uit een Syrische vader en uit een Romeinsche moeder (verg. S. 93).

Wat blijft er hier over van de kernbelijders van de Reformatie? Ja zelfs, van de algemeenste belijdenis aller Christelijke kerken, die we vinden in de 12 artikelen van ons algemeen ongetwijfeld Christelijk geloof?

Hoe hiermee lijnrecht wordt ingegaan tegen de geheele openbaring van de H. S. behoeven we wel niet te zeggen.

Wat de liturgie der christelijke kerken betreft, die naar zijn kern zoo oud is als het Christendom zelf, heeft de Schr. een eisch, die opnieuw duidelijk verraadt, uit welken hoek de wind waait: de liederenboeken der kerken moeten van de Jehova-liederen worden gezuiverd (verg. S. 606). En toch meent de Schr., dat hij zich beweegt in de lijn der Reformatie, zelfs het zuiverst in die lijn. Er blijft van het Bijbelgeloof der Christelijke kerk wel bitter weinig over op deze wijze.

De Bijbelcritiek heeft tot taak een gekuischte uitgave van den Bijbel te bezorgen, die dienst kan doen in het Nationaal-Socialistische vaderland.

Maar dan moet er eerst heel wat geschrapt; alle elementen, die er niet in behooren, en die met de kern in flagranten strijd zijn.

Om eens een voorbeeld te noemen: hetgeen we in Matheus 16 vinden over de grondslagen der kerk: de belijdenis door Petrus van Jezus als de Christus, den Zoon des levenden Gods, kan nooit door Jezus gezag gedekt zijn, om de eenvou-

dige reden, dat even later dezelfde Petrus door Jezus wordt genoemd „Satan". Hoe zou nu zulk een Petrus iets goeds kunnen zeggen over de vraagstukken der kerk en over den persoon van Jezus? Hoe kan nu iemand, die een Satan is, volgens de eigen woorden van Jezus, met autoriteit spreken? Het is alles simple comme bonjour! (Verg. S. 173).

Daarom is het de onvergeeflijke zonde van Luther (bij al, wat hij deed voor het germanendom des te dieper te betreuren,) dat hij verzandde in de orthodoxie, die zich als met eede verpandde aan den Joodschen Bijbel, dat is den onverkorten en ongekuischten Bijbel. (Verg. S. 257).

Door middel van dien Bijbel en dat bijbelgebruik is de ziel van het Duitsche volk joodsch aangestoken en verpest. Met behulp van dien Bijbel is de woestijndemon (de God Israels, de God van het Oude Testament!) der „Gott" Europa's geworden. (Verg. S. 299).

Het geheele Oude Testament teekent de Joodsche zelfzucht en het Joodsche materialisme, want nergens wordt in dit Oude Testament de onsterfelijkheid geleerd, en overal wordt het ideaal van een Paradijs op aarde, een zinnelijk leven hier beneden gepredikt: daarom moet een onverzoenlijke strijd tegen dit platbij-de-vloersch-boek worden gevoerd. (Verg. S. 365).

„Abgeschafft werden musz danach ein für allemal das sog. Alte Testament als Religionsbuch. Damit entfällt der miszlungene Versuch der letzten anderthalb Jahrtausende, uns geistig zu Juden zu machen, ein Versuch. dem wir u.a. auch unsere heutige materielle Judenherrschaft zu danken haben". (S. 592).

En alles wat in het *Nieuwe Testament* nog herinnert aan het Oude, moet evenzoo worden geschrapt; en dat is waarlijk niet zoo weinig: vandaar, dat de Schrijver als noodzaak gevoelt en uitspreekt, dat er naast en in de plaats van de bestaande vier Evangeliën, een ander, een vijfde en een nieuw Evangelie wordt geschreven; niet door een kerkelijke vergadering moet zoo'n boek worden opgesteld, maar door

een bepaald man, die geheel en al ademt in den geest van het echte germaansche ras, die volbloed Nationaal-Socialist is. En *dat* Evangelie kan dan autoriteit verkrijgen. Een geheel andere beschrijving moet ons gegeven worden van Jezus' leven.

Ja vooral van zijn leven! „Sein *Leben* ist es, das für germanische Menschen Bedeutung besitzt, nicht sein qualvolles Sterben, dem er den Erfolg bei den alpinen und Mittelmeervölkern verdankte. Der gewaltige Prediger und der Zürnende im Tempel, der Mann, der mitrisz, und dem „sie alle" folgten, nicht das Opferlamm der jüdischen Prophetie, nicht der Gekreuzigte ist heute das bildende Ideal, das uns aus den Evangelien hervorleuchtet". (S. 593).

En toch nog maar steeds : in het spoor der Reformatie, ja, in het zuiverste spoor ! ! !

Maar de kerken van de Reformatie zelf hebben er dan ook wel heel weinig van begrepen en gegrepen : „Unsere paulinischen Kirchen sind somit in wesentlichen *nicht* christlich, sondern ein Erzeugnis der jüdisch-syrischen Apostelbestrebungen, wie sie der jerusalemitische Verfasser des Matthäus-Evangeliums eingeleitet und Paulus unabhängig von ihm vollendet hatte". (S. 593 f.)

Het ligt voor de hand, dat de Schr. ook tegenover den *persoon van den Heere Jezus* geen halt houdt met zijn kritiek. Geheel verwerpen kan hij Hem niet, maar zonder meer Hem aanvaarden, zooals het Joodsche boek, „de Bijbel, ons Hem afbeeldt, dat gaat natuurlijk ook niet". Zoo blijft er niets anders over dan ook den Heere Jezus te onderwerpen aan een „bewerking", waardoor het specifiek Joodsche wordt uitgezuiverd, en er niets anders overblijft dan het algemeen menschelijke. Eigenlijk moeten we nog een schrede verder terug : het algemeen menschelijke is een bloedlooze abstractie, die we, met zooveel andere leugens, te danken hebben aan de Sociaal-democratie, die de proletariërs aller landen oproept om zich te vereenigen : en op haar beurt heeft het Marxisme dat weer overgenomen van de Joden, die de echte interna-

tionalisten zijn, omdat ze zelf geen vaderland hebben. Zoo is het te verstaan, dat er van den Heere Jezus maar niet mag overblijven een mensch, ontdaan van het Joodsche. Nog verder. Hij moet een Ariër worden. En dat gelukt. Wanneer we eerst alles, wat er over zijn afstamming en geboorte in den Bijbel te vinden is, als waardelooze, ja schadelijke toevoegselen en falsificatie's opruimen, en dan onze eigen „arische" fantasie den vrijen teugel laten. Dan beweert de Schrijver, behalve, wat we boven reeds aanwezen, dat de Heiland komt uit Galilea. Dáár is moeilijk een bezwaar tegen in te brengen voor de rechtbank van het ongerepte schriftgeloof. Maar nu komt het : dat wijst er op, dat hij „nordisch" bloed heeft, want in het heidensche Galilea vormden de grondlaag de Amorieten en hunne afstammelingen, en uit menschen, die dat bloed in de aderen (het arische) hadden, is later de *mensch* (want van een wonderbare geboorte is in het geheel geen sprake) *Jezus* geboren (verg. S. 47). Niet *Christus.*

Pas later heeft men Jezus, de nordische, beladen met de ideeën van Christos, en van Messias ; het eerste kwam uit den hoek, waar de slavenopstanden werden uitgebroed, en het tweede van de Joden (verg. S. 91 f.)

Hoe de schrijver denkt over de *centrale heilsfeiten* in het leven en werken van Jezus, — die volgens hem natuurlijk niet meer Christus heeten mag — blijkt met pijnlijke duidelijkheid uit hetgeen opgesomd staat, wanneer het toovergeloof van de lagerstaande volken ter sprake komt. Dan lezen we, dat in deze kring ook thuis hooren „die christlichen Legenden, die allen Ernstes noch heute den Europäern verkündet werden : „Jungfrauengeburt", stoffliche „Auferstehung", Christi, „Himmel- und Höllenfahrt". Die tooverhaaltjes behooren thuis in de donkere wereld van Afrika en Azië.

Zoo wordt het geheele wezen en werk en woord van Jezus herleid tot een paar kernzinnen, die in de Nationaal-Socialistische beweging uitstekend te pas komen, als b.v. : „Ik ben niet gekomen om den vrede op aarde te brengen, maar het

zwaard". „Ik wil een vuur ontsteken op aarde, en hoe zou ik wenschen dat het reeds brandde". [7])

„Der Empörer aus Nazareth". Dat is de naam, die de Schr. het liefst geeft aan den Christus. Hij noemt Hem *eine* Offenbarung, niet de *einmalige* Offenbarung (verg. S. 148). We zijn hier op het echte terrein van het godsdiensthistorisch relativisme en negativisme.

Ondanks de christelijke kerken is er toch nog iets bewaard van de echte Jezus, zoo kras beweert de Schrijver (S. 391) en dat bijna geheel verborgen goud wordt nu weer aan het daglicht gebracht door de beweging, waarvan Schr. zulk een vurig voorstander is. Dat gouderts is dan „die Behauptung einer ewigen Persönlichkeit einer ganzen Welt gegenüber". Hoe geheel komt dit in het gevlei aan de verheerlijking van den eenen, den sterken man, tegenover het domme gedweep van vroegere tijden met de democratie, de menigte.

Al wat met deze leer van de majesteit der persoonlijkheid in strijd komt, is dan ook radicaal onchristelijk. Zoo b.v., de monsterachtige leer der praedestinatie, die, zoo juicht de schrijver, gelukkig in Duitschland niet tot heerschappij is gekomen, anders zou ook het laatste restje van echt Germanendom en Christendom verloren zijn geraakt (verg. S. 396).

Met die vereering van de persoonlijkheid komt ook in scherp conflict de leer van de christelijke kerk over het lijden en de zelfverloochening van Jezus. Het prediken van Jezus offerdood hief de idee van deemoed op den troon, die in flagranten strijd komt met de idee van den germaan. De zich willoos wegegevende liefde is een ergernis voor den schrijver, en in conflict met de kerngedachte van het echte Christendom, dat is het Duitsche christendom. [8]) (Verg. S. 412).

---

[7]) Letterlijk citeeren met de vindplaatsen er bij doet de Schrijver meestal niet. Is het omdat hij zoo bitter weinig in den bijbel thuis is, of omdat hij meent die reverentie niet schuldig te zijn?

[8]) Het is, zooals de krantenberichten van deze dagen, melden, juist dit Duitsche Christendom, dat, in een vereeniging georganiseerd, zich

Het blijkt hier wel meer dan ergens, dat de Schr. geen juiste gedachte heeft over de zelfofferande van Jezus, want deze is volgens hem een groot gebrek aan kracht, terwijl ons de bijbel duidelijk toont, dat dit juist de grootste krachtsprestatie is, die in de geheele geschiedenis ooit zich heeft voorgedaan.

Dat de kerken deze deemoed predikten, is niet zonder berekening geschied. Zij wisten, dat ze met zulke gedeemoedigde menschen konden doen wat ze wilden. Daartegen rijst de vlammende toorn van den schrijver : alles, wat nog aan die slappe liefde en die smakelooze deemoed herinnert, moet uit de kerken en uit de eerediensten worden weggedaan. „Das Kruzifix ist das Gleichnis der Lehre vom geopferten Lamm, ein Bild, welches uns den Niederbruch aller Kräfte vors Gemüt führt und durch die fast immer grauenhafte Darstellung des Schmerzes innerlich gleichfalls niederdrückt, „demütig" macht, wie es die herrschsüchtigen Kirchen bezweckten". (S. 604). De voorstelling van Germaansche ridders en goden zou meer tot stichting dienen in de kerken en op de pleinen en langs de straten.

We willen niet meer aanvoeren, want het zal reeds meer dan genoeg zijn, om te doen inzien, dat er van de belijdenis van den *Christus der Schriften* hier niets, maar dan ook niets is overgebleven.

Zou het misschien zoo zijn, dat toch het zuivere *monotheïsme* nog gered wordt ?

Wie den Zoon loochent, heeft ook den Vader niet. Daarom hebben we reeds bij voorbaat donkere vermoedens op dit punt. We willen het echter opzettelijk nagaan, hoe de schrijver dan tegenover dit laatste refugium van de Christelijke

---

scherp verzet tegen de benoeming van den rijksbisschop v. Bodelschwing, omdat deze hun veel te Bijbelsch is.

In deze bond van „Duitsche Christenen" hebben we de meest consekwente nationaal-socialisten, en de zuivere leerlingen van Rosenberg. *Daar* zien we in de praktijk, wat *hier*, in dit boekwerk, wordt geleerd.

Noot 8 is eigenlijk al weer verouderd.

kerk staat. Hij *verwerpt* het monotheïsme, omdat het voortkomt uit een *statische* wereldbeschouwing, terwijl het dynamisme om vele voor de hand liggende redenen alleen genade kan vinden in de oogen van den Schr. Het strakke starre monotheïsme past niet bij het Nationaal-Socialisme, dat naar zijn geestelijken achtergrond neigt tot het immer bewegelijk vitalisme, en het pluralisme en het pragmatisme toejuicht (verg. S. 141) en het doet er natuurlijk ook geen goed aan, dat juist weer bij de Joden zulk een sterke haard van monotheïsme wordt gevonden. De Joden, die ook dit echter niet als een oorspronkelijk iets kunnen propageeren, maar die het hebben gestolen van de Perzen (verg. S. 144) vinden ook met hun monotheïsme geen genade in de oogen van den Schr.

Hoe de Schrijver dan denkt over het monotheïsme van *thans*, dat de *Christelijke* kerk van Israël heeft geërfd, en over Jahwe, die Israël tot zijn volk had verkozen, kan na al het gezegde, wel niet twijfelachtig meer zijn. In de plaats van Wodan is, tot ongeluk van Europa, Jahwe gekomen. Onder de prediking van dezen God is de vrije Germaansche mensch, geestelijk den verstikkingsdood gestorven, totdat er weer een levendwording kwam bij de mystieken der Middeleeuwen. Pas in onzen tijd kan die herlevende mensch, weer op zijn *voeten* gaan staan. Dat is de heerlijke taak van het Nationaal-Socialisme (verg. S. 228 ff.)

Het geloof in Jahwe is echter nooit geheel en al in den Germaan doorgedrongen, ook niet in dien tijd van den zoog. doodsslaap, waarvan hiervoor werd gesproken. „Dieser syrisch-afrikanische Zauberglaube war aber trotz Feuer und Schwert dem Europäer nicht aufzuzwingen" (S. 253).

Want de dragende en cultuurscheppende waarden van het „nordische Rasse" zijn „Ehre, Freiheit und Pflicht, en deze staan in lijnrechten strijd met de *negatieve* waarden, die door de, vanuit het joodsche Godsgeloof vergiftigde, Christelijke kerk worden aangeprezen. (vergel. S. 223).

Vanuit het Joodsche godsgeloof vergiftigd — zoo schreef ik, want zeer positief is de schrijver vooral op dit punt : „die

grosze Sünde des Protestantismus aber war es...... das sogenannte Alte Testament zum Volksbuch gemacht und den jüdischen Buchstaben als Götzen hingestellt zu haben" (S. 227). En daarom : „Die deutsche Seele muszte einen anderen Weg als den Kirchlichen suchen". (S. 263).

Waar dan die andere weg ligt ? Tot nu toe was deze nog niet geopend „eine unser würdige Religionsform haben wir deshalb bis auf heute nicht schaffen können : weder ein Franz van Assisi noch ein Luther noch ein Goethe noch ein Dostojewski bedeuten für uns Religions*gründer*". (S. 439).

De groote fout van allen was, dat er in dogmatisch-bindende geloofsinhoud door de kerken werd gepredikt. (verg. S. 591). Een dogma-loos Christendom met één voorwaarde, dat n.l. nooit iets gepredikt zal worden, „dat der Nationalehre hindernd im Wege steht" — zal het Christendom van het toekomstige Duitschland mogen en moeten zijn (verg. S. 592). De Duitsche Staat „hat... allen Geistlichen den Eid auf die Wahrung der Ehre der Nation aufzuerlegen". En verder zullen de geestelijken zich hebben te onthouden van alle daadwerkelijke actie op staatkundig gebied (S. 597).

Toch duikt er weer een bindend dogma op in de kerk der toekomst ; d. i. „der Mythus des Blutes". „Die Sehnsucht, der nordischen Rassenseele im Zeichen des Volksmythus ihre Form als Deutsche Kirche zu geben, das ist mit die gröszte Aufgabe unseres Jahrhunderts" (S. 603).

We hebben niet veel meer over dan Christelijke *namen,* maar de *zaken* zijn heidendom ; heidendom, zoo oud als Europa zelf, alleen met nieuwe naam.

Alle kerndogmata der Christelijke Kerk worden verworpen. We toonden dat reeds ten aanzien van sommige ervan.

Nu moge nog volgen, hoe Rosenberg denkt over de *erfzonde,* de *genade,* de *praedestinatie,* de eeuwige *hellestraf* — en over de Christelijke *ethiek,* die zoo nauw met de Christelijke dogmatiek samenhangt.

Eerst over de erfzonde:

Vanuit het gebied met een mengelmoes van volken, waar dus geen zuivere eenheid van ras en bloed kon worden bewaard, en dus ook geen goede klare en krachtige geestescultuur kon ontstaan of bestaan of blijven bestaan, kwam in Europa de leer van de verdorvenheid der menschelijke natuur en van de erfzonde. En ook de daarmee samenhangende prediking van de redding door genade. Het is natuurlijk een leer, die bij den echten krachtigen raszuiveren Germaan niet past.

Er is geen denken aan: „Einem Volk mit ungebrochenem Rassencharakter wäre die Erb-sündenlehre eine Unverständlichkeit gewesen, denn in einer solchen Nation lebt das sichere Vertrauen zu sich selbst und zu seinem als Schicksal empfundenen Willen"...... Rassterke volken hebben dat nooit gehad en gekend. De helden van Homerus, de oude Indiërs, de Germanen van Tacitus wisten daar niet van.

„Dagegen ist das dauernde Sündengefühl eine Begleiterscheinung physischer Bastardierung". Uit rassenschande, uit bloedmenging, komt dit gevoel van minderwaardigheid (alsof de leer der erfzonde *dit* zou beteekenen!) voort, en de verbasterde mensch *moet* dan langzamerhand dit leven zien als een bezoldiging der zonde (speelt hier den schrijver misschien voor den geest een naklank van een nooit goed beluisterd bijbelwoord? Dat is echter precies andersom: de Bijbel zegt, dat de d o o d de bezoldiging der zonde is).

En zoo ontwaakt het verlangen naar *genade*. Die genade zou dan volgens Schrijver beteekenen: „einzige Hoffnung der Erlösung vom blutschänderischen Dasein". Zooals men ziet denkt ook hier de schrijver bij het woord: „genade" aan het hiernamaals. Er heeft wel een jammerlijke vermenging („Bastardierung"!) van begrippen plaats! De Bijbelsche begrippen erfzonde en genade zijn hier totaal verwrongen. En wat hij verwerpt en bestrijdt, is niet het zuivere Christelijke

dogma van erfzonde en genade, maar een carricatuur, die hij er eerst zelf van heeft gemaakt. [9])

„Der germanische Urgedanke der inneren Freiheit" verbiedt beide te gelooven. (Verg. S. 88 ff. en 114). De genadeleer is een welkom instrument in de handen van elke kerk om als uitdeeler van die genade tegelijk, een aan tooverkracht grenzende macht over de zielen te oefenen (verg. S. 243 ff.) En daartegen komt natuurlijk de ziel van ieder oprecht Germaan in verzet.

Met dezelfde Germaansche inborst is ook in strijd de leer van de *verkiezing* als de eenige wijze om gered te worden. Het is te diep vernederend voor een mensch om zoo'n ungeheuerliche (S. 396) leer te gelooven. De Schr. zegt dan ook : goddank heeft deze leer geen werkelijke blijvenden invloed geoefend (ibid !). Welk een ontzaglijk gebrek aan kennis der geschiedenis verraadt zich alleen door zulk een uitdrukking.

Dat er van een *eeuwige verdoemenis* sprake zou kunnen zijn, lijkt ons na al het voorafgaande wel geheel uitgesloten. De geheele leer van de hel is een insluipsel der Etrusciers, een volksstam, die o.a. in het oeroude Italië woonde. (Verg. 86 ff. en 135). Dat is een volk, waarin een bloedmenging heeft plaats gehad ; en zoo alleen is het te verstaan, dat men dáár tot zulke zwarte zelfverwijtende zelfpijnigende, en daarin de straf voor eigen bloedschande dragende — uitdenksels is gekomen (kijkt hier niet Freud om den hoek ? heel even maar ?)

Daar nooit het *ethisch dogma* los staat van het theologisch dogma, of de leer steeds een bepaalde ethiek ten gevolge heeft, is het bij voorbaat uitgesloten, dat de Schr. nog zou blijven handhaven de aloude eischen der christelijke ethiek. Waar zulk een totale ommekeer plaats heeft in alle *begrip-*

---

[9]) Ik krijg sterk den indruk, dat de Schrijver de kennis, (die hij dan nog heeft) van de dogmata der christelijke kerk, in hoofdzaak uit Roomsche bronnen heeft geput, en dat hij met het Calvinisme geheel en al onbekend is gebleven.

pen, daar kan ook in de *eischen* geen doorgaan in het aloude spoor worden verwacht.

Uit een paar dingen willen we dit aantoonen. En dan is het het meest aangewezene te beginnen met de beschouwing van de geboden des Heeren, den *decaloog*. Deze is toch vanouds het fundament van de Christelijke ethiek.

Maar dan is het vonnis reeds geteekend. Wanneer de tien geboden, die van Joodschen Oudtestamentischen oorsprong zijn, het geraamte, het schema der Christelijke ethiek zijn, dan deugt die ethiek niet, kán die niet deugen.

Hoe kan uit het Oude Testament iets goeds voorkomen! Het dogma van het bloed staat hier als een schildwacht bij de poort, een wacht, die onverbiddelijk is.

Zoo zegt Schr., wanneer hij over de eerste tafel der decaloog spreekt, dat het gebod, dat de beeldendienst en het maken daarvan verbiedt, alleen zijn oorsprong heeft in de totale ongeschiktheid der Joden voor beeldende kunsten (verg. S. 367). En vanuit het Jodendom moeten alle geboden der 1e tafel worden beschouwd en verworpen.

Over de tweede tafel is hij uitvoeriger. Daar vinden we ook de geboden, die het dagelijksche omgangsleven regelen. En het groote gebod, de totaal-inhoud van het geheel is: gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven.

Daar begint ook meteen het verzet, bij het hart van de zaak. Die liefde-leer vindt de Schr. een onding. „Heute ist es jedem aufrichtigen Deutschen klar, dasz mit dieser alle Geschöpfe der Welt gleichmäszig umfassenden Liebeslehre ein empfindlicher Schlag gegen die Seele des nordischen Europa geführt worden ist!" (S. 168) Hier gevoelen we de botsing tusschen het oude en het nieuwe dogma wel zeer scherp. Rasverheerlijking, of: uit eenen bloede heeft God het gansche geslacht der menschen geschapen, en: gij zijt elkeen elkanders leden.

Wanneer de Schr. op dit chapitre komt, (de verslappende invloed, die de leer der liefde gehad heeft) dan wordt hij welsprekend: „Aus dem Zwangsglaubenssatz der Schran-

kenlosen Liebe und der Gleichheit alles Menschlichen vor Gott einerseits, der Lehre vom democratischen rasselosen und von keinem nationaal-verwurzelten Ehrgedanken getragenen „Menschenrecht" andererseits, hat sich die europäische Gesellschaft geradezu als Hüterin der Minderwertigen Kranken, Verkrüppelten, Verbrecherischen, und Verfaulten „entwickelt" ". (S. 181).

Aan deze leer is het te danken, dat elke Jood, Neger en Mulat alle burgerschapsrechten in den staat kunnen krijgen, dat er in elke Europeesche staat een massa luxueuse inrichtingen te vinden zijn, waarin verpleegd worden ongeneeslijk zieken en krankzinnigen, dat elke mogelijke recidivist weer, na eenige straf te hebben ondergaan, wordt losgelaten op de maatschappij en ongehinderd zich ook mag voortplanten (verg. S. 212).

Aan die liefde-leer hebben we het te danken, dat er zendelingen gaan naar de Negers en Chineezen, en alle mogelijke volken ; elk contact moet op die wijze verbasterend werken. Zendelingen, opiumhandelaren en duistere avonturiers moeten Asia en China uit, want op den duur wordt het de eindstrijd tusschen die rassen en het Nordische (verg. S. 639).

Dit wat alle geboden van de tweede tafel betreft in hun *samenhang* en eenigheid. Wanneer we op de afzonderlijke geboden ingaan vinden we telkens weer dingen, die ons verbazen van een man, die tegenover de kerkelijke kwestie's de neutraliteit van de Nationaal-Socialisten propageert.

Om een ding te noemen : ook de ongehuwde Duitsche vrouw heeft recht op het moederschap, en met de huichelaarsmoraal moet eindelijk eens gebroken worden.

Maak vele niet zuivere rassen, die een verkeerd bloed kweeken onvruchtbaar en maak al wat gezonde Duitsche vrouw is tot moeder van Duitschers (S. 582 ff.)

De tweede tafel wordt op zij gezet, ja zelfs in haar tegendeel omgekeerd, en een geheel nieuwe moraal ontstaat, op

het voetspoor van het nieuwe dogma, en onder inspiratie van het nieuwe dogma, van de religie des bloeds.

„Deshalb ist die neue Lebenslehre auch keine weiche Wehmutspredigt, sondern eine harte und herbe Forderung, denn wir wissen, dasz die Humanitätslehre dem Ausleseprozesz der Natur entgegenzuwirken versuchte, und dasz die Natur sich deshalb dadurch rächt, dasz sie alle diese democratischen und sonstigen Versuche einmal bis aufs letzte zertrümmern wird. Das Wesen der deutschen Erneuerung besteht deshalb darin sich einzufügen in die ewigen aristokratischen Naturgesetze des Blutes und nicht die Auslese des Kranken durch Schwächlichkeit zu fördern, sondern im Gegenteil durch eine bewuszte Auslese das willensmäszig Starke und Schöpferische wieder an die Spitze zu führen, ohne Rückschau darüber zu halten, was zurückbleibt." (S. 552).[10])

Ja inderdaad, dat is wel het tegendeel van de Christelijke ethiek.

En de Roomsche aanvallen missen waarlijk niet allen grond. Wanneer Rome de Nationaal-Socialisten vijanden noemt (of noem*de* moeten we zeggen, omdat op het oogenblik bijna alles gelijkgeschakeld, i. d. vrij vertaald: gemuilkorfd is) vijanden van de christelijke zedenleer (verg. S. 568) dan is dat wel zeer begrijpelijk.

Het dogma is wel nieuw, maar tegelijk ademt het den *ouden* heidenschen geest van zelfzucht en velfverheerlijking, maar, aangezien we geen kritiek wilden schrijven op het Nationaal-Socialisme, alleen een verslag wilden geven van hetgeen een der eerste leiders, een der intellectueele krachten van de partij, over het Christendom debiteert, zullen we het bij deze *beschouwing* laten, en alleen nog een oogenblik luisteren naar hetgeen Hij over de *Joden* te zeggen heeft.[11])

---

[10]) Hier wordt met de Christelijke barmhartigheid principiëel en radicaal gebroken.

[11]) Dit komt in een volgend artikel.



VERSLAG

van de 22ste Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland, op Woensdag 19 en Donderdag 20 April 1933 in het Jaarbeursgebouw te Utrecht.

II. (Slot).

20. Op Donderdagmorgen 9 uur wordt de vergadering heropend. Nadat gezongen is Ps. 25 : 2, gaat de Voorzitter voor in gebed en leest Psalm 23.

21. Namens de Commissie, die benoemd werd voor de controle van de boeken van den Penningmeester, rapporteert Ds van den Berg, dat alles in goede orde werd bevonden, en stelt hij voor den Penningmeester te dechargeeren. Conform dit advies valt er een besluit der vergadering.

22. De Voorzitter verzoekt *Dr W. A. van Es* van Leeuwarden zijn referaat te lezen over : *„De kerkelijke tucht in hare verhouding tot de gemeene rechtsbedeeling".*

Ref. neemt zijn uitgangspunt in een procedure, welke een vorig jaar voor het Hooggerechtshof te Kaapstad is gevoerd. Prof. Du Plessis was door de Ned. Ger. Kerken van Zuid-Afrika wegens afwijkingen in de leer uit zijn ambt ontzet. Het Hooggerechtshof vernietigde deze afzetting en handhaafde den hoogleeraar.

Van dit proces uitgaande, wijst Ref. op de groote wijziging, welke in de laatste eeuw in de verhouding van Kerk en Staat is op te merken. In vroegere eeuwen had de Kerk een publiekrechtelijk karakter en streed ze met den Staat om de hegemonie. Sedert het einde van de 18e eeuw kwam het beginsel van scheiding van Kerk en Staat op, en werd de Kerk meer en meer gedwongen in rechte den vorm van een pri-

vaatrechtelijke corporatie aan te nemen. Bij ons is Thorbecke de man geweest, die in het bijzonder deze denkbeelden heeft gepropageerd, en door de grondwet von 1848 het stempel er van op onze Staatsregeling heeft ingedrukt. Hoewel nergens, ook bij ons niet, het denkbeeld in ieder opzicht consekwent is doorgevoerd, en er altijd verzet tegen is gaande gebleven. In vroegere eeuwen zou een procedure als de Kaapsche, die een bepaald privaatrechtelijke signatuur heeft, niet hebben kunnen voorkomen, omdat de Kerk van de gemeene rechtsbedeeling was geëximeerd, en ook zelfs in civiele zaken met de gemeene rechtsbedeeling concurrente rechtspraak had.

De Kerk kan de scheiding van Kerk en Staat zonder bezwaar aanvaarden, omdat zij als openbaring van het Koninkrijk der hemelen op de aarde, geestelijk en hemelsch van karakter, op een geheel ander terrein gezag oefent, dan de Staat. Toch heeft ze ook met den Staat een terrein gemeen, in zooverre ze in uitwendige gestalte optreedt, en in dit opzicht behoort tot het terrein, waarover de Staat gezag oefent. De Kerk heeft in zoover het gezag van den Staat te erkennen en zoowel publiek- als privaatrechtelijk zich aan de gemeene rechtsbedeeling te onderwerpen. Zij mag echter van den Staat verwachten, dat deze bij zijn rechtsbedeeling haar bijzonder geestelijk karakter ontziet, en er voor zorgt, dat door zijne verordeningen en rechtsbedeeling ze in haar wezen en bestemming geen schade lijdt. Een en ander licht Ref. met citaten uit Calvijn toe. Ook de Heiland is gedurende Zijn omwandeling op aarde de Kerk in die erkenning van het gezag der Overheid en in de onderwerping daaraan voorgegaan.

Botsingen ,gelijk ook bij het proecs voor het Kaapsche gerechtshof bleek, ontstaan, wanneer een der beide partijen niet blijft binnen de grenzen van de eigen bevoegdheid, of niet voldoende rekening houdt met de rechten en het wezen en karakter der andere partij. Zulke botsingen moeten zooveel mogelijk worden vermeden.

Van de zijde der Kerk mag daartoe worden verwacht, dat zij niet alleen in hare verhouding tot derden buiten haar zooveel mogelijk zich naar de wet en verordening der Overheid gedraagt, maar dat er ook ten opzichte der interne verhoudingen zich van alle willekeur onthoudt, zoodat er geen aanleiding tot beroep op de burgerlijke rechtspraak komt; dat zij die interne verhoudingen ook zóó regelt, dat ze zich bij de vormen van de gemeene rechtspraak aansluit. In dit verband herinnert Ref. aan de bedenking, ook van de zijde der christelijke juristen uitgebracht, tegen de ongenoegzame regeling van de kerkelijke procedure. Ook wijst hij op de noodzakelijkheid van uitbouw of revisie der belijdenis, wanneer blijkt, dat de formuleering daarvan niet meer de gezaghebbende leervorm dekt, omdat daardoor, gelijk het Kaapsche proces bewijst, bij eene eventueele procedure de kerken in moeilijkheden kunnen komen. Ook moet men in overeenstemming met den regel van 1 Cor. 6 : 1—7 uit liefde tot de Kerk niet licht de toevlucht tot de gemeene rechtspraak nemen, hoewel de bevoegdheid daartoe:, met het oog op de rechtszekerheid, aan niemand in de kerk mag worden betwist.

Aan de zijde van den Staat is, in het algemeen genomen, de jurisprudentie en de wetgeving de Kerk in den laatsten tijd niet slecht gezind. De jurisprudentie toont in ons land duidelijk de neiging, om de Kerk in haar interne verhoudingen te ontzien en de wetgeving houdt meer en meer rekening met het bijzonder karakter der kerk, hetgeen Ref. uit verschillende uitspraken bewijst. Zelfs is er een strooming (Nota-Anema in het rapport-Staatscommissie voor de Kerkgenootschappen 1921), welke de positie der Kerk ook publiekrechtelijk wil geregeld zien. Voorts komt dit streven in gevlei de onder invloed van Roomsch Katholieke, middeleeuwsch georienteerde menschen ontstane tendens, om ook in het sociale leven privaatrechtelijke verbanden (vakorganisatie enz.) eigen innerlijk verordeningsrecht te geven, en zulke verordeningen eene min of meer publiekrechtelijke sanctie toe te kennen (bedrijfsorganisatie). Zelfs laten velen

de vroegere indeeling van het recht in publiek- en privaatrecht varen, en voegen er het corporatief recht, en verder ook het volkerenrecht bij. Dan zou echter ook het Kerkrecht, als een eigen recht daarnaast een plaats moeten hebben, gelijk ook vroeger dikwijls verdedigd is. Als niet op den wil der leden gegrond, maar als goddelijke instelling met eigen gezag, zou dan het kerkrecht een plaats moeten innemen, onmiddellijk naast het meest verwante staatsrecht, het corporatierecht. Toch mogen deze alleszins merkwaardige verschijnselen de kerken niet zorgeloos maken. Veel van het genoemde behoort nog altijd tot de vrome wenschen, en jurisprudentie en wetgeving kunnen weer van koers veranderen. En ten slotte blijven, ook naar de grondwet, de kerken in uitwendige zaken altijd onderworpen aan het gemeen recht. Eene bepaalde regeling, waarbij de rechter ook wettelijk aan het interne kerkrecht wordt gebonden, zal echter allicht een zeker overleg met het publieke gezag noodig maken. De kerken moeten hierbij zelve meer diligent zijn en niet alles aan de politici overlaten.

23. De Voorzitter geeft het referaat van Dr van Es in bespreking.

Ds D. van Dijk van Groningen meent, dat Ref. te veel uit het oog heeft verloren, dat het in de Kerk *kerkelijke* verhoudingen zijn, en dat deze daarom door de Overheid niet kunnen worden beoordeeld. Bemoeiing van den rechter kan niet worden aanvaard : in traktements-kwesties evenmin als in belijdenis-verschillen. De positie van den predikant is allereerst geestelijk en kerkelijk. De regeling van het traktement komt pas in de tweede plaats, en deze wordt aangegaan, niet door een *burger* van het land, maar door een *dienaar des Woords* der Kerk. Daarover kan hij dan ook nooit zich op den rechter beroepen. Hetzelfde geldt ten opzichte van de tucht-oefening. De leden der Kerk hebben zich vrijwillig aan haar onderworpen en als zoodanig hebben ze haar te aanvaarden.

Dr S. O. Los van den Haag merkt op, dat de moeilijkheid

in de zaak-Du Plessis gerezen is, niet van de zijde van den Staat, maar van die der Kerk. Om dat te verstaan, is het noodig, zich rekenschap te geven van de positie der Kerk in Zuid-Afrika. Na de Fransche revolutie is van Nederland uit bewerkt, dat de Kerken daar zich tot een genootschap met een genootschappelijk reglement omvormden. Daardoor is de kerkrechtelijke ellende ontstaan. Er zijn al meer processen gevoerd, waarin ketters werden vrijgesproken. Het verkeerde beginsel is voortdurend tot verdere ontwikkeling gekomen, vooral na den Engelschen oorlog. Bovendien moet niet vergeten worden, dat in de zaak-Du Plessis het conflict aan den dag kwam tusschen de Methodisten en de Calvinisten, zoodat door het proces de behoefte scherper is gevoeld, dat er scheiding komt tusschen de beide groepen. Waar het zoo gaat, zou spr. daarom willen vragen, of het niet voorloopig het beste is de verhoudingen te laten, gelijk ze zijn.

Ds Joh. Jansen van Wierden ziet de zaak zóó: Staat en Kerk zijn beide vrij. Het zijn twee cirkels, maar deze grijpen in elkander en zoo ontstaat er een segment. En hier ligt de moeilijkheid. Staat het nu niet zoo, dat aan de Overheid onderworpen is, niet de materieele, maar de formeele beoordeeling van eene kerkelijke procedure en zij dus niet anders heeft na te gaan, dan dat de zaak zuiver naar de K. O. is behandeld? Spr. meent, dat Dooyeweerd deze formeele beoordeeling aan de Overheid toekent.

Ds D. Steenhuis van Loppersum vraagt, of de Kerk wel alle dingen heeft te aanvaarden, welke de Overheid heeft beslist. Spr. neemt als voorbeeld de huwelijks-sluiting: moet de Kerk alle huwelijken bevestigen, welke de Overheid heeft gesloten, ook die, waarin een der partijen een ongedoopte is? Ook meent spr., dat het niet aangaat, zich, na eene kerkelijke uitspraak, op de burgerlijke overheid te beroepen, zooals Du Plessis heeft gedaan. De Kerk heeft immers haar eigen beroeps-instanties.

Ds W. H. den Houting van Huizum heeft er bezwaar tegen, het recht der Overheid tot beoordeeling van eene ker-

kelijke procedure, ook al is deze dan alleen eene formeele beoordeeling, te erkennen. Immers, als de Kerk dat recht erkent, moet ze ook de uitspraak der Overheid aanvaarden, maar daarmede verliest ze hare vrijheid. Ook heeft Spr. nog in ander opzicht bezwaar tegen het betoog van Ref. Daarin toch werd gewezen in een richting, waarin tegenwoordig zoo velen gaan, die alle mogelijke normen, welke van kracht zijn voor het Koninkrijk der hemelen, zoo maar willen laten gelden voor het politieke en oeconomische leven. Maar de normen voor de Kerk zijn geheel andere dan die voor de Overheid.

Ds E. Prinsen van Enschedé meent, dat de rechterlijke uitspraken uit den laatsten tijd principieel niet verschillen van die van den Hoogen Raad in den Doleantie-tijd. Is dat juist ? Ook vraagt spr., of iemand, die meent krachtens het besluit eener kerkelijke vergadering eene vordering op de kerken te hebben, maar deze vordering door eene latere vergadering ziet afgewezen, het recht heeft, daarover eene rechterlijke uitspraak uit te lokken.

Ds J. Visscher van Spijk vraagt, of de formeele en de matericele beoordeeling van eene kerkelijke procedure wel gescheiden kunnen blijven. Ook zou spr. nog gaarne iets vernemen aangaande de gedachte over de verhouding van Kerk en Staat van Groen van Prinsterer. De H. G. S. bv. beroept zich ook op Groen. Is dat misschien daaruit te verklaren, dat er in Groen's leven twee perioden zijn ?

Dr van Es, aan het woord komend voor zijn repliek, begint met de opmerking, dat het in deze kwestie niet gaat over de vraag, wat wij willen, maar aan welk recht we onderworpen zijn. Al hoeft het eerste niet uitgesloten te worden, het tweede moet den boventoon hebben. Tegenover *Ds van Dijk* houdt Spr. daarom vol, dat een predikant zich in een geschil over het traktement mag beroepen op den rechter. Dit kan noodig zijn, niet alleen met het oog op het onderhoud van zijn gezin, maar ook met het oog op de kerken. Maar het mag natuurlijk alleen in het uiterste geval en het gevolg is

zonder twijfel, dat losmaking zal moeten volgen. Wanneer Ds van Dijk de geestelijke positie van den dienaar des Woords accentueert, dan vergeet hij, dat bij den beroepsbrief eene acte van onderhoud wordt bijgevoegd, en dat de predikant de laatste in geding kan brengen. Ten opzichte van de tucht-oefening kan — eveneens in het uiterste geval — van den rechter gevraagd worden een uitspraak, of deze is geschied in overeenstemming met de K. O. Hierover geeft Spr. in verband met de vraag van *Ds Jansen* nog nadere verklaring : het betreft hier natuurlijk alleen de *formeele* beoordeeling. Onze jurisprudentie is van dien aard, dat alleen nagegaan wordt, of ten opzichte van de interne verhoudingen alleen gehandhaafd zijn de vigeerende bepalingen. En zoo moet het ook. Daartegen is niets in te brengen. In antwoord op de vragen van *Ds Steenhuis* merkt spr. op, dat, al behoort de huwelijks-wetgeving tot de taak der Overheid, de Kerk het volle recht heeft, na een huwelijks-sluiting te vragen, welke gevolgen deze voor haar heeft en de volle vrijheid, om te dien opzichte hare houding te bepalen. Spr. deelt het bezwaar van Ds Steenhuis tegen het beroep op de burgerlijke overheid na eene kerkelijke procedure. Als de zaak-Du Plessis aan een Nederlandsche rechtbank was voorgelegd, zou deze zich ongetwijfeld incompetent hebben verklaard. In de rechtspraak bij kerkelijke geschillen — dit in antwoord aan *Ds Prinsen* — onthoudt men zich van een onderzoek naar de kerkelijke zuiverheid der betrokken partijen. Ofschoon spr. het recht van een ieder erkent, om zich, als hij meent onrechtvaardig behandeld te zijn, op den rechter te beroepen, zoo zou hij toch in het concrete geval, door Ds Prinsen genoemd, adviseeren, het niet te doen uit liefde voor de kerk. Tegenover *Ds Visscher* meent spr. alleen het formeele en materieele onderscheiden te hebben. Hij heeft deze twee niet gescheiden. Natuurlijk oefent het materieele zijn invloed uit op het formeele, maar de rechter heeft zich te houden aan het formeele. Met Ds Visscher kan hij het eens zijn, dat er bij Groen tweeërlei uitspraken te vinden zijn in verband met

de vroegere en de latere periode. Zoo kan ook de H. G. S. zich op hem beroepen. Spr. dankt *Dr Los* voor zijne boeiende uiteenzetting van de Zuid-Afrikaansche toestanden. Hij kan het met Dr Los geheel eens zijn en beantwoordt zijn vraag in toestemmenden zin.

De Voorzitter brengt Dr van Es dank voor zijn uitnemend referaat en verwacht, dat in de toekomst op verschillende punten, daarin genoemd, nog wel nader zal worden ingegaan.

24. De vergadering wordt geschorst.

25. Nadat gezongen is Ps. 3 : 2 wordt de vergadering heropend.

26. De Voorzitter geeft het woord aan *Ds Th. Delleman* van Aalten voor zijn referaat over : *„Het huwelijksvraagstuk in 1 Cor. VII"*.

Ref. ,acht, waar in onzen tijd diep ingrijpende huwelijksvraagstukken aan de orde zijn, onderzoek van de H. Schrift, waar deze spreekt over huwelijk en sexueel leven, ten zeerste noodig en noemt in dit verband 1 Cor. 7 een der belangrijkste hoofdstukken en wil bij de bespreking van dit hoofdstuk wat daarin onduidelijk is, door de overige Schrift, inzonderheid door uitspraken van den Apostel zelf in andere brieven, verduidelijken, daar hij er van uitgaat, dat de Apostel in heel dit hoofdstuk krachtens apostolische inspiratie spreekt.

In 1 Cor. 7 handhaaft de Apostel, in verband met ontvangen vragen allereerst de heiligheid van den ongehuwden staat (vs. 1), welke niet-minderwaardig, maar voortreffelijk is. De Apostel motiveert die vooral in de verzen 32—35, daar vs. 26 slechts betrekking heeft op een bijkomende (zij het ook gewichtige) omstandigheid. Te verwerpen is de opvatting, alsof de Apostel zou gemeend hebben, dat het vanwege de nabijzijnde wederkomst des Heeren geen zin meer had, om nog te trouwen. Ook is de Apostel vrij van ascetische smetten, Hij handelt over het kiezen van den ongehuwden staat uit

roeping, om de dingen des Heeren, waarbij het afzien van het huwelijk een groot offer beteekent. De gave der onthouding, daarvoor onmisbaar, is niet gelegen in sexueele apathie, maar is het vermogen, waardoor iemand in staat gesteld wordt, om, strijdend en zich zelf verloochenend, zijn normale sexualiteit voortdurend te beheerschen, zonder dat die zijn natuurlijk leven schaadt, terwijl daardoor zelfs eene bijzondere geestelijke werkdadigheid mogelijk wordt: 1 Cor. 7 : 32—35 beantwoordt aan Mat. 19 : 12. De Roomsche waardeering van den ongehuwden staat afwijzend, brengt spr. de noodzakelijkheid naar voren, om aan den heiligen ongehuwden staat meer aandacht te wijden, dan tot nu toe geschiedde en wijst hij op de roeping der Kerk in dezen.

Vervolgens handelt spr. over de uitspraken van den Apostel, het huwelijk betreffende. De uitdrukking „om der hoererijen wil" in vs. 2 geeft niet de volle motiveering voor het aangaan van een huwelijk. De Apostel leert ons daar, dat na den zondeval het huwelijk een gewichtige bijkomende beteekenis kreeg als schut tegen ontucht. Wezen en doel van het huwelijk moeten daar duidelijk van onderscheiden worden. De weglating van het z. g. derde huwelijksdoel in het voorloopig aanvaarde huwelijksformulier van 1930 is dan ook eene groote verbetering en niet in strijd met 1 Cor. 7 : 2. Voorts, al spreekt de Apostel in verband met de gestelde vragen voornamelijk over de heiligheid van het huwelijk als geslachtsgemeenschap, ook uit 1 Cor. 7 blijkt, dat de Apostel voor de geestelijke gemeenschap van het huwelijk een open oog heeft (o.a. vs. 2, 14, 39).

In de derde plaats wijst spr. er op, dat de Apostel de onontbindbaarheid van het huwelijk handhaaft (vs. 10—16). In Mat. 19 : 9 vinden we de volledigste en duidelijkste weergave van de woorden van den Heiland inzake de echtscheiding. Markus, Lukas en Paulus noemen niet de uitzondering van overspel. Alleen in geval van overspel is echtscheiding (met recht tot hertrouw) geoorloofd. Dat Paulus daaraan in 1 Cor. 7 : 15 een nieuwen echtscheidingsgrond zou hebben

toegevoegd, valt niet te bewijzen. Eer kan bewezen worden, dat hier slechts sprake is van het verlof tot een berustend aflaten, om de samenleving voort te zetten met een ongeloovig gebleken echtgenoot, die uit religie-haat de huwelijkssamenleving niet langer wil voortzetten. Alles pleit voor de gedachte, dat het de bedoeling van den Apostel is, dat zulk een gescheidene ongehuwd blijft. De beslissing der a.s. Generale Synode zal zeer belangrijk zijn, daar in onzen tijd de houding der Kerk voor haar eigen terrein al urgenter wordt.

In de vierde plaats bespreekt Ref. de verzen 39 en 40, waarin gehandeld wordt over het aangaan van een tweede huwelijk — door weduwe of weduwnaar. Dit is volkomen zedelijk geoorloofd. De minachting van het tweede huwelijk in de Oude Kerk en de minder gunstige beoordeeling in de Roomsch-Katholieke en Grieksch Katholieke Kerk is onschriftuurlijk. Wel is waar, dat een tweede huwelijk nooit zoo beantwoorden kan aan het wezen van het huwelijk als het eerste. Het komt er het dichtst bij, wanneer het tweede huwelijk de gedachte aan het eerste niet verdringt, maar dit bedoelt voort te zetten. In de prediking, welke aan de Kerkelijke bevestiging van een tweede huwelijk voorafgaat, moet op deze dingen worden ingegaan.

Tenslotte wijst spr. er op, hoezeer het opvalt, dat de Apostel, wat hij van den man zegt, ook telkens herhaalt van de vrouw (vs 2, 3. 12 vv., 14, 32 vv.). Duidelijk blijkt daaruit, dat de Apostel man en vrouw beschouwt als gelijkwaardige menschen. Wel is er eene kleine nuanceering, bv. in vs 2, welke wijst op het hoofdschap van den gehuwden man over zijne vrouw. Dit Schriftgedeelte is derhalve ook van groot belang met het oog op het vraagstuk van de vrouwenbeweging.

28. De Voorzitter geeft het referaat van Ds Delleman in discussie.

Dr G. C. Berkouwer van Watergraafsmeer verzoekt nog eenige nadere verklaring van 1 Cor. 7 : 7. Ook wil hij gaarne

vernemen, wat Ref. bedoelt, als hij spreekt over het wettische karakter van de exegese in de echtscheidings-gronden. Werkt hij daardoor niet in de hand de critiek op de normen van de H. Schrift? Is er wel voor alle tijden een algemeene regel te vinden?

Ds J. A. Schep van Bussum heeft een bezwaar. Ref. beweerde, dat de raad, om niet te huwen gegeven wordt aan speciaal geroepenen, maar niet aan de gemeente in haar geheel. Maar als Paulus nu zegt, dat wie de gave der onthouding hebben, niet moeten huwen — is dat dan niet in tegenspraak met de scheppings-ordinantie?

Dr G. Brillenburg Wurth van Rotterdam-Zuid heeft Ref. hooren waarschuwen tegen wettische exegese, maar z. i. is hij er zelf toch ook weer in vervallen, toen hij zei: overspel veroorlooft echtscheiding. Wat bedoelt hij met „veroorloven"? Kan er wel gezegd worden, dat iets zedelijk geoorloofd is? Immers wordt de scheiding veroorloofd, dan is ze ook geboden. πορνεια kan hier niet uitsluitend bedoelen „overspel". De Heiland heeft uitdrukkelijk gezegd, dat het huwelijk onontbindbaar is, zoodat scheiding zonde is. We moeten daarom zóó de zaak zien: het huwelijk is onontbindbaar en dat moet de Kerk prediken, maar er zijn gevallen, waarin het huwelijk schipbreuk leed en dan mag er een uitweg worden gezocht.

Ds W. L. Korfker van Barneveld heeft een paar vragen naar den practischen kant: 1e hoe kwamen degenen, die geroepen werden ongehuwd te blijven, tot de kennis van hun roeping? en 2e moet een Kerkeraad bij iemand, die een tweede huwelijk heeft aangegaan en dus volgens Ref. daarin zondigen kan tegen zijn eerste huwelijk, dienaangaande een onderzoek instellen, vóór hij in een kerkelijk ambt kan worden bevestigd?

Ds A. v. d. Weg van Oudewater wijst er op, dat de „nood" zoowel gezocht kan worden in moeilijkheden, bv. voor de moeders (verwoesting van Jeruzalem) als in de roeping. Hoe denkt Ref. daar over? Ook zou Spr. gaarne vernemen, of

de Kerk zich altijd heeft te voegen naar een rechterlijke uitspraak of in haar behandeling daarvan mag afwijken ?

Ds W. Bouwman van Leiden vreest, dat, als de bewering van Ref., dat kwaadwillige verlating geen wettige grond is voor echtscheiding, aanvaard wordt, de moeilijkheden niet te overzien zijn. Moet een verlatene zich in zijne conscientie gebonden achten, om nooit weer te trouwen ? En hoe dan, als de Overheid de echtscheiding uitspreekt ? Mag dan de Kerk bij ev. hertrouw, dit tweede huwelijk niet bevestigen ?

Ds W. F. C. van Helsdingen van Hendrik Ido Ambacht stelt een vraag over een geval, waarvoor hij in de practijk kwam te staan.

Ds Delleman, repliceerend, constateert, dat er gewichtige, principieele vragen naar voren zijn gekomen. Vs 7 is een irrealis. Er ligt geen vingerwijzing van den Apostel in, om hem te volgen. Hij wil niet de minste afbreuk doen aan den heiligen staat des huwelijks. Spr. wil den wettischen kant niet uit. In Zijn Woord over het huwelijk richt Christus Zich tegen de farizeeën en gaat hij terug op de scheppingsordinantie. Met Dr Wurth kan spr. niet meegaan, hoe grooten eerbied hij ook heeft voor diens diepe gedachten, omdat we dan niet weten, waar we komen. Wordt de echtscheiding iets gemakkelijker gemaakt, dan gaan we af van de Schrift, die maar één geval stelt, waarbij echtscheiding wordt veroorloofd. πορνεια is een moeillijk woord, maar het beteekent toch ook „overspel". De geslachtelijke eenheid is voor de Schrift van de grootste beteekenis. Wat de „roeping" betreft — Spr. is tot zijne opvatting gekomen, omdat hij weet, dat ook hier overeenstemming *moet* zijn met de Scheppingsordinantie en het organisch geheel der H. Schrift. Daarom heeft hij gezocht naar een exegese, waarin beide bewaard bleven. Zoo alleen kan ook volgehouden worden, dat er bij Paulus geen sprake is van ascese. Hoe iemand die roeping kent, is niet te zeggen. Er moet geen soort van inquisitie worden ingesteld, om na te speuren, of het eerste huwelijk door het tweede ook verdrongen is. De „nood" ligt in de open-

barings-weeën van den laatsten tijd. Er zijn gevallen, waarin de Kerk niet erkent, wat de Overheid aanvaardt. Kerkrechtelijk zijn de zaken niet zoo moeilijk.

De Voorzitter dankt Ds Delleman voor zijn actueel en duidelijk referaat over een onderwerp, waarin zoo vele moeilijkheden zijn, zoowel van practischen als van exegetischen aard.

28. De *rondvraag* wordt gehouden.

Ds Visscher wijst er op, dat de vergaderzaal te klein begint te worden en geeft in overweging, eene andere gelegenheid te zoeken. De vergadering toont duidelijk, dat ze niet wenscht te verhuizen.

Ds Kamper vraagt, of het karakter der vergaderingen nu vaststaat en er dus nooit meer over hoeft gestemd te worden. De Voorzitter antwoordt toestemmend.

Ds Dresselhuis (Oldeboorn Giro 82691) verzoekt steun voor de Geref .zaak in Poolsch Oekraïne. Op voorstel van den Penningmeester wordt besloten, dat de Vereeniging eene bijdrage zal schenken naar *f* 0.25 per lid.

29. De Voorzitter spreekt uit, dat ook in deze vergaderingen weer veel goeds werd genoten. Dank zij referaten en besprekingen, zien we voor verschillende zaken weer lijnen, ook al is niet alles nog duidelijk geworden. Hij spreekt den wensch uit, dat een ieder wat meeneme, dat hem weer kracht geeft tot zijn werk.

30. Nadat gezongen is Ps. 68 : 10 en Ds Kamper is voorgegaan in dankzegging, sluit de Voorzitter de vergadering.

H. S. BOUMA, Secr.



KRONIEK.

Moeilijke tijden. — Geestelijke opleving. — Behoefte aan prediking. — Catechisatie. — Schagen. — Maria-vereering.

In *Timotheus* van Oct. komt een interessant vraaggesprek voor, dat Dr. H. Beets den schrijver toestond.

Naar het geestelijk leven in de kringen, waarin hij aan de overzijde van den Oceaan werkzaam is, ondervraagd, gaf hij ten antwoord:

„Niet slecht; ondanks — of misschien juist wel door de zeer sombere maatschappelijke omstandigheden, is het geestelijk leven ten onzent bevredigend te noemen. Wij ervaren: de drukking der melk brengt boter voort; vele jongeren komen tot openbare belijdenis; de opkomst in de kerken blijft bevredigend; er is minstens meer belangstelling in de geestelijke kringen dan in den gouden tijd".

Op de vraag: „Maar stoffelijk zal het ook bij u wel ver van rooskleurig zijn?" luidde het:

„Inderdaad. Er wordt veel ontbering geleden. Onze gesalarieerden en emeriti ontvangen tot 40 pct. van hun inkomen......"

Van ontbering kunnen we onder onze Gereformeerde predikanten nog niet spreken; algemeen ondergingen de salarissen een niet onbeduidende korting, meestal zelfs eigener beweging door de dominees aangeboden, maar ze bedraagt zelfs op de meest getroffen dorpen nog niet het hooge percent door Dr. Beets genoemd.

Dat echter ook ten onzent in onderscheidene pastorieën de moeilijke tijd gevoeld wordt, blijkt daaruit dat er predi-

kanten zijn, wien het verminderde salaris nog slechts gedeeltelijk in geld kan worden uitbetaald ; terwijl de rest wordt aangezuiverd in natura. Ook de achterstand schijnt in de boeken van onze kerkelijke penningmeesters niet zoo zeldzaam. 't Pleit voor de uitnemende verstandhouding tusschen predikanten en kerkeraden, dat van een en ander zoo weinig uitlekt.

Wat echter Dr. Beets zeide over het groeiend geestelijk leven in de Chr. Geref. Kerk van Noord-Amerika, is ook de ervaring, die we in eigen kerken in ons vaderland opdoen.

Op de in October gehouden conferentie van den Raad der Kerken werden de ontstellende cijfers besproken, die de volkstelling in 1930 over de ontkerstening in ons land had leeren kennen. Die cijfers betreffen ook ónze kerken.

Maar wanneer ik met name de Zaanstreek zie genoemd als een van de meest onkerkelijke van geheel Nederland, zou ik durven opmerken, dat juist die Zaanstreek in de 3 jaren, die er sedert de volkstelling zijn verloopen, een zeer merkwaardige opbloei vertoont in kerkelijk leven, zoowel bij Hervormden, waar een sterke vraag leeft naar orthodoxe prediking, als bij de Gereformeerden.

Honger naar het Woord, zou ik nog niet gaarne deze opleving noemen, maar er is ongetwijfeld in verschillende kringen grooter begeerte naar de prediking van het Evangelie. Zoo althans wil ik het liefst dezen trek naar de Kerk interpreteeren.

Van de *prediking* is m. i. ook voor het weer-bevolken der kerken meer heil te verwachten, dan van welke overigens goeden maatregel dan ook.

In *Kirchenblatt für die Reformierte Schweiz* schreef William Lachat onlangs :

> „La prédication fidèle de la Croix, la seule qui nous soit ordonnée, risque de vider davantage nos temples. Mais qu' importe ! Parce qu'elle est la puissance de Dieu, elle ne reviendra pas à lui sans effet ; elle finira par éveil-

ler dans notre peuple la faim et la soif d'entendre la Parole de la Croix et de la Résurrection, qui est le seul espoir du monde."

Het is een verblijdend teeken, dat ook *De Stroom,* dat in zijn titel het opschrift draagt „Weekblad voor religieus *humanisme*", als eisch voor de prediking, die ook de volbloed vrijzinnige behoeft, nog onlangs (7 Oct.) stelde: „De preek moet zich in naam van het evangelie keeren tegen elken vorm van tevredenheid met het eigen ik, de eigen groep, de eigen partij, de eigen volksgemeenschap, de eigen geloofsgemeenschap. Wie, hoe dan ook, gevleid wil worden, kome niet in een kerk, waar Gods Woord verkondigd wordt. De preek moet zich ook, in naam van het Evangelie, keeren tegen elken vorm van individualisme en cultuurvergoding, omdat het oordeel Gods over de wereld een integreerend bestanddeel is van de religieuse openbaring."

En wat de heer *Fetter,* die dit schreef met Gods Woord bedoelde wordt duidelijk, wanneer hij de preek „het waagstuk noemt, door een *gemeente* ondernomen om aan de hand van een woord of verhaal uit de *Heilige Schrift,* Gods verkondiging te brengen op een bepaalde plaats en op een bepaalden tijd."

Een verblijdend teeken, noemen wij dit, want het bewijst, dat aan de prediking als verkondiging van de waarheid die Heilige Schrift, en niet als verkondiging van het momenteel innerlijk bezit van den prediker, ook in vrijzinnige kringen een klimmende behoefte gevoeld wordt, door velen, „die gedurende dat uur willen staan onder het oordeel Gods en in het licht der eeuwige ontferming".

Dat is een vrij wat hooger opvatting, dan de Kerk-ontvolkende idee, die ook in ons land zoo verbazend veel schade heeft berokkend, als ware de Kerk, wier taak het is met al haar kracht de Majesteit Gods in de wereld voor te staan, een burgerlijke inrichting tot het kweeken van bepaalde reli-

gieuse gevoelens en het onderhouden eener platte moreele braafheid, die men beide niet eens zoo heel ernstig neemt.

Op de conferentie in Utrecht is ook gewezen op een kerkherstel, dat resultaat kan zijn van een intenser bewerking van de jeugd. In zooverre daar bepaalde jeugddiensten mede bedoeld zijn, vindt dit middel gelijk bekend is, onder ons, Gereformeerden, weinig sympathie. Het trekt wel de aandacht, dat in die jeugd-bearbeiding zoo zeldzaam het woord *Catechisatie* genoemd wordt. Zou het — en ik betrek daar eigen kerken ook bij — geen aanbeveling verdienen om daarin het zwaartepunt te leggen ? Wat men daarover soms verneemt, de enkele wintermaanden, die dit onderwijs in vele gemeenten maar duurt ; de gemakkelijkheid, waarmee verzuim wordt verdragen ; de slordigheid in het leeren ; de hand, die ook de predikanten zelf er soms mee lichten ; het overlaten van dit zeer gewichtig deel van den ambtelijken arbeid aan niet-ambtsdragers en catechiseermeesters ; dat alles doet de vraag rijzen, wordt in de bewerking van onze jeugd niet te zeer voorbijgezien dat wat het zwaarste is, ook het zwaarst moet wegen ?

De Stroom in zijn correctie op vroeger preekwijze ; de Vereenigingen van *Kerkopbouw* en *Kerkherstel* in hun opwekking tot reformatie ; onaangename en beschamende ervaringen binnen onze eigen kerken opgedaan, ze wijzen er alle heen, hoe broodnoodig de kerk behoefte heeft aan tucht. Dat toont ook het geval *Schagen*.

In zijn lezing : „De vrijzinnigen in de Hervormde Kerk" heeft Ds. M. van Grieken zich er ook over verblijd, dat het besef onder jongeren en ouderen verlevendigd wordt, dat het kerkprobleem het Christus-vraagstuk is. Hij laakte het in de Vrijzinnigen dat zij voortgaan de Christus belijdende kerk te maken tot een vereeniging van „elck wat wils." Zij doen niet anders dan wat verboden is : „de vermenging van allerlei leerbegrip... als waardoor de weg gebaand wordt tot ongeloof en geheele verzaking van het Evangelie". „De deur wordt geopend voor subjectieve willekeur".

We hadden overigens wel gewild, dat Ds. v. Grieken ook op dit artikel van Fetter in De Stroom gewezen had als op een belofte van beter inzicht.

In hetzelfde blad, waarin wij dit verslag lazen, stond het ontstellend verhaal van de Schager acrobaten, die de kerk voor kleedkamer hadden mogen gebruiken, een feit waardoor, naar Dr. Oorthuys getuigde, „het laatste greintje respect dat voor de Vaderlandsche kerk in Noord-Holland mocht overgebleven zijn, moedwillig wordt uitgeroeid."

Van Schagen naar Sneek is schijnbaar een groote afstand.

Doch zoowel dit openstellen van het kerkgebouw te Schagen, als het schier zonder eenig protest opnemen van den Sneeker Chr. Geref. predikant wiens vermenging van leerbegrip door een den Christus belijdende kerk veroordeeld werd, zijn beide consequenties van de door Ds. v. Grieken terecht gelaakte gedachte „dat de belijdeniskerk gemaakt wordt tot een vereeniging van „elck wat wils".

Laat men de lijn toch eerlijk doortrekken, en niet zoo bang zijn voor Assen, in de poging om de „Vaderlandsche" kerk te reformeeren, naar de aloude belijdenis.

Waarom op grond van een zeker fatsoen en kerkelijke standing zoo vreeselijk verontwaardigd over Schagen, en zoo weinig verontwaardigd, over een acrobatiek in de leer van zoovelen, die het vast gebouw van Gods gemeente willen samenhouden door een religie geheel of ten deele losgemaakt van haar openbaringsgrond.

Dr. Oorthuys heeft het zeer juist gezegd, eerst het Woord uit de kerk, dan de menschen er uit, en de wereld met haar nulliteiten er in.

Maar ook Rome er in ! Want donker Noord-Holland boven het Y, waar gelukkig de rechtzinnige prediking in allerlei kerken vermeerderde belangstelling trekt; waar intense Evangelisatie een steeds breeder lichtend spoor achterlaat, is ook een zeer vruchtbaar veld voor de Roomsche actie.

Prof. Van Dijk uit Groningen heeft eens de uitspraak gedaan : „Als de levende God wordt losgelaten is het zeker

gedaan met alle werkelijke godsdienst, maar dan is het niet gedaan met alle religieusiteit ; dan is het niet gedaan met den bijna nooit stervenden drang naar vereering".

Aan dien drang ontkomt ook de buurt van Schagen niet, en Noord-Holland niet, waar het modernisme met zijn deugdenleer de kerken bar-ledig heeft gepredikt.

Op meer dan één dorp, waar de mooie groote kerk gesloten blijft uit gebrek aan belangstelling loopt de Roomsche kerk vol. Alle kerkelijke ceremoniën trekken ook bij niet-Roomschen groote belangstelling. De predikheeren zijn ook onder nog-niet toegetredenen beroemd.

Rome zet door ; en wint in streken van 't ongeloof voortdurend meer vasten voet.

Het zet ook door in zijn verheerlijking van de Heilige maagd. 't Is weer gebleken nu 15 Augustus achter den rug is. (Maria Hemelvaart).

De sterke beweging, die er onder hen heerscht om de Hemelvaart van Moeder Maria tot *officieele* leer door den paus te laten ijken, roept herinnering wakker aan een profetie door prof. Bavinck in zijn Dogmatiek (Dl III bl. 300) geuit : „In het hierarchisch systeem der Roomsche kerk en theologie past de leer van de onbevlekte ontvangenis, de zondeloosheid van Maria, en daarom is deze er allengs in opgenomen, *zelfs de leer van hare hemelvaart is een quaestie van tijd.*

Z. v. D.



RECENSIEN.

John Henry Kardinaal Newman. *Een boek voor Protestanten en Roomsch-Katholieken.* Door *Dr. J. H. Gunning J.H.z.* Met een woord ter inleiding door *Prof. Dr. W. J. Aalders.*
H. J. Paris. Amsterdam. 1933.

In dit dikke boek van bijna 800 bladzijden, waarbij nog een afzonderlijk werkje komt van 68 bladzijden met een schat van allerlei aanteekeningen, heeft Dr. J. H. Gunning het leven en denken en de geschriften beschreven van den Anglicaan, die, na velerlei arbeid en strijd, in 1845 overging tot de Roomsche Kerk, ook daar jarenlang allerlei tegenwerking en miskenning ondervond, maar ten slotte nog met den kardinaalshoed vereerd werd. Hij was een bizonder man van zeer groote bekwaamheden, maar die toch eigenlijk nooit het wezen van het Evangelie recht heeft verstaan. Dr. Gunning drukt zich aldus uit: ,,Newman is eigenlijk nooit roomsch *geworden,* feitelijk is hij het altoos *geweest,* slechts is hij aan het einde van zijn langen worstelstrijd het zich ten volle *bewust* geworden", blz. 122 v., vgl. ook 148, 153/154, 367, 418, 475, 604, 609/610. Maar dit boek is niet alleen belangrijk, omdat het ons breedvoerig inlicht over den persoon en het leven van kardinaal Newman, en ook over allerlei andere personen en gebeurtenissen, als de Oxford-beweging van 1833 e. v. j., en over de academische wereld destijds in Engeland, maar ook, omdat Dr. Gunning het zou willen doen dienen als stimulans om zoo mogelijk meer kerkelijke eenheid, of althans een beter onderling kennen en waardeeren van kerkelijk gescheiden Christenen, te bevorderen. We kunnen uit dit boek niet alleen den beschrevene, maar ook den Schrijver en zijn wenschen ten aanzien van Kerk en Chris-

tenheid, leeren kennen. Natuurlijk zal bij de onderscheiden lezers van dit boek de waardeering van kardinaal Newman en van de beoordeeling van hem door Dr. Gunning, en van diens voorstellingen, wel meermalen verschillen. Dat hangt ook samen met de vraag, of men de Heilige Schrift in eigenlijken zin houdt voor het Woord van God, òf niet, en of men naar den maatstaf der Heilige Schrift oordeelt. (Vgl. voor Newman in dezen blz. 649/650). In elk geval kan dit boek meer kennis van het kerkelijk leven en worstelen in Engeland in de vorige eeuw doen verkrijgen.

S. GREIJDANUS.

Handboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederlandsch-Indië 1933. Nummer 15.
Kediri. Snelpers.

Dit Handboek, ruim 300 pagina's groot, biedt een uitstekenden indruk van het Geref. leven in Indië. Alle namen van de leden onzer kerken zijn er weer in opgenomen. Wat doet dit kleine getal toch ontzaglijk veel. Een voorbeeld voor Nederland! Ook is dit boek verrijkt met het verslag van de classicale vergadering, die in Mei 1932 te Magelang gehouden is. We krijgen een goed overzicht van al den arbeid, waaraan, onder leiding der predikanten, de Gereformeerden in Indië zich geven. Bij het mooie portret van Dr. D. Bakker is gevoegd een fijn „In Memoriam" van Dr. van Andel.

T. HOEKSTRA.

D. Tom. **Gode bevolen.** Afscheidspredikatie over Hand. 20 : 32 uitgesproken op Donderdag 2 Februari 1933.
Hilversum. Schipper, Neuweg 32.

Een ernstig afscheidswoord van Ds. Tom. Goed doorgevoerde analyse en onderwijl de synthese op uitnemende wijze

in het oog gehouden. Het is best te begrijpen, dat vele hoorders gevraagd hebben deze preek nog eens te mogen lezen.

T. HOEKSTRA.

G. Meima. **Gezinsleven in zijn waarde voor de opvoeding.**
Kampen. J. H. Kok. 1933.

Prof. Bavinck heeft indertijd een boek geschreven over het Christelijk Huisgezin. Dit geeft een aanvulling, daar het vooral het *gezinsleven* als belangrijke factor in de opvoeding behandelt. De heer Meima heeft een scherp oog, beziet de zaken op uitstekende manier en weet het pakkend te zeggen. Ik hoop dat hij van dit geschrift veel genoegen zal beleven en dat menigeen door deze instructie lijnen voor de gezinsopvoeding mag ontvangen.

T. HOEKSTRA.

J. A. Schep. **Vorst en volk.** Preek gehouden ter gelegenheid van het 35-jarig regeeringsjubileum van H. M. Koningin Wilhelmina.
Bussum. Rutger Ophorst.

Een goede preek. De dingen worden frisch gezegd. Actueel. Christocentrisch. Bediening des Woords, d. i. verklaring en toepassing van den tekst.

T. HOEKSTRA.

Kalender 1934 van de Geref. Vereeniging voor Drankbestrijding.
Amsterdam. Willemsparkweg 217B.

Dit is een aardige in goud uitgevoerde maandkalender. Onder elk maandblaadje staat een spreuk van een of andere voorman in den strijd tegen het alcoholisme.

T. HOEKSTRA.

W. S. Sevensma. **Schoonheid en Schijn.** Kampen. J. H. Kok. 1933.

De heer Sevensma zegt in zijn „Voorwoord" dat zijn boek geen aesthetica wil zijn, maar een bescheiden poging om de algemeene wetten [normen] voor de schoonheid op te sporen. Dit doel is hem aardig goed gelukt. De heer Sevensma moet bij deze voorloopige poging niet blijven staan, maar verder studeeren en trachten ons publiek een Christelijke Aesthetica aan te bieden. Al duurt zoo'n studie ook 10 à 15 jaar, wanneer ze klaar is, dan hebben we wat, kunnen anderen voortbouwen en blijven we bij deze proeve niet staan.

In dit boek *Schoonheid en Schijn* (*en Schijn* had in den titel best weggelaten kunnen worden) behandelt de heer Sevensma ten eerste De Schoonheid, ten tweede de Schoonheidszin en de aanschouwing, ten derde De Kunst en de kunstcritiek.

Wat het eerste deel betreft — het meest onvolledige m. i. — beschrijft de auteur terecht het schoone als de harmonie van idee en verschijning. Hier moet veel sterker geopponeerd worden tegen hen die een ander schoonheidsbegrip leeren.

In het tweede boek bestrijdt hij terecht de theorie van Prof. Bavinck, die het psychologisch schoone tot het kenvermogen rekent. Gelijk ik in mijn Paedagogische Psychologie o.a. kort heb uiteengezet is de schoonheidsontroering, psychologisch een gevoel, dat, gelijk de heer Sevensma volkomen juist opmerkt, niet iets passiefs is, maar iets actiefs.

Het derde deel behandelt Kunst en Kunstcritiek. Hier zou ik gaarne ook een deel over de natuurschoonheid aan toegevoegd zien.

Gaarne zou ik den heer Sevensma aanraden de nieuwere psychologische werken over Aesthetica eens te lezen, verschillende vraagstukken van Christelijk standpunt zich in te denken, en dan een Christelijke Aesthetica te geven, die wat meer voorbeelden biedt dan deze proeve, en die over het al-

gemeen in kortere zinnen is geschreven dan dit voorbereidend werk.

Ik heb dus dit werk met genoegen gelezen.

Deze perzik smaakt naar meer !

T. HOEKSTRA.

Dr. B. Wielenga. **De Reformatie van '34.** Kampen. J. H. Kok. 1933.

Met veel genoegen heb ik dit goed doordacht en helder gestelde boekje gelezen. De Schrijver behandelt zijn onderwerp met liefde en de liefde maakt hem welsprekend. Zijn oog is open voor de gebreken van de Afgescheidenen ; maar hij ziet in de Afscheiding van 1834 een werk uit God tot reformatie van de Kerk des Heeren in Nederland.

Dit boekje is een *volksboek*. Het moet in 1934 in duizenden exemplaren onder ons en onder onze Hervormde broeders verspreid worden.

T. HOEKSTRA.

De Gezangenkwestie door *Dr. J. Severijn.* Tweede druk.
Huizen (N.-H.) J. Bout.

Met dit bezonnen woord van Dr. Severijn kunnen wij in hoofdzaak meegaan. Hij betoogt terecht, dat het zingen van „vrije liederen" niet in de H. Schrift verboden is en dat de Kerk deze liederen moet kiezen in overeenstemming met de norm van hare belijdenis. Op het standpunt der vaderen kan men niet zeggen, dat er in de gemeente van Christus geen gezangen zouden mogen gezongen worden. Men deed het best deze met de belijdenis overeenstemmende gezangen aan de „Eenige Gezangen" in onzen psalmbundel toe te voegen.

Met deze opinie van Prof. Severijn zijn wij het eens en onze Gereformeerde Kerken hebben daarom ook in Synode besloten enkele met onze belijdenis overeenkomende gezan-

gen in den reeds bestaanden Bundel op te nemen. Een *gezangenkwestie* bestaat gelukkig bij ons niet. We zijn Dr. Severijn voor dit uitnemend woord hartelijk dankbaar.

T. HOEKSTRA.

A. Janse, **De verhouding van Christelijke politiek tot de wereldsche.**
N.V. de Graafschap, Aalten 1933.

Dit geschrift van een 150 bladzijden bevat gezonde gedachten aangaande Christelijke politiek ; en is frisch geschreven. Interessant zijn vooral de hoofdstukjes over de Dooperschen. Eene bijzondere verdienste der uitgave is, dat de auteur er het bekende Advies inzake art. 36 (en ook het ter Synode van 1905 daarover uitgebrachte Rapport) als Bijlage in heeft laten afdrukken. Dit nog altijd belangrijke Advies is daardoor weer binnen veler bereik gebracht.

RIDDERBOS.

Dr. K. H. Miskotte **Het wezen der Joodsche religie.** Bijdrage tot de kennis van het Joodsche geestesleven in dezen tijd.
Paris, Amsterdam 1933.

Een boek van 560 bladzijden. In het „Woord vooraf" deelt de schrijver mede, dat dit geschrift als proefschrift ter verkrijging van den theologischen doktersgraad heeft gediend ; en toen tot ondertitel had : „Vergelijkende studies over de voornaamste structuren der joodsche godsdienstphilosophie van dezen tijd". Inderdaad bestaat het grootste gedeelte uit eene weergave en critische bespreking van de beschouwingen van een aantal Joodsche godsdienst-philosophen uit den nieuweren tijd (Max Brod, Leo Baeck, Hermann Cohen, Martin Buber, Franz Rosenzweig, Ernst Block, Constantin Brunner, Franz Kafka, S. R. Hirsch, S. L. Steinheim, H. J. Schoeps).

Reeds door de weergave alleen van de beschouwingen dezer Joodsche denkers is dit geschrift instructief en interessant. Maar de schrijver vergenoegt zich hiermede niet. Hij tracht op grond hiervan te komen tot een „schouwen" van het wezen der Joodsche religie. Aan het slot vergelijkt hij dit dan eerst met den wezenlijken inhoud van het Oude Testament en daarna met het Christendom. Eene ontzagwekkende stof dus. Men zou kunnen wenschen, de de auteur zijn onderwerp wat beperkter had genomen, en ook nog wel, dat hij, gegeven het onderwerp, zich in sommige opzichten wat meer had geconcentreerd. Maar toch is zijn boek overal belangrijk; in zijne vergelijkingen tusschen Jodendom, Oude Testament en Christendom is veel, dat men beamen kan ; en ook waar men met den schrijver (die zich blijkbaar nauw verwant gevoelt aan Kohlbrügge en aan Barth) van meening moet verschillen, geeft de bestudeering van zijn geschrift een heilzamen prikkel om zich de hier geponeerde geweldige problemen dieper in te denken.

Merkwaardig — en misschien eenigszins kenmerkend voor zijne methode — is, dat de auteur verklaart, tot deze studie gekomen te zijn, doordat hij bij een onderzoek betreffende de leer der heiliging in de prediking van H. F. Kohlbrügge zich moest bezighouden met Köhlbrugges uit Hebreeuwsch taaleigen geputte begrippen. en zoo — bij wijze van het inslaan van een zijpad — kwam tot kennismaking met de Joodsche godsdienstphilosophie van dezen tijd. Aan het slot komt hij dan op Kohlbrügge terug, spreekt als zijne meening uit, dat het scherpste tegenbeeld van de talmudische duiding der Wet en van de leer der correlatie (n.l. tusschen God en mensch) te vinden is in de theologie van H. F. Kohlbrügge, „waarom wij het geschrift, dat wij nu beeindigen, voornamelijk bedoeld hebben als pendant eener studie over de leer der heiliging in de prediking van Kohlbrügge".

RIDDERBOS.

De hut van oom Tom, door *H. Beecher Stowe ;* vrij bewerkt door *Frieda van Velden.*
Meinema, Delft.

Deze bewerking schijnt vooral voor kinderen te zijn bedoeld ; maar ook ouderen zullen haar met genot kunnen lezen. De illustraties en de duidelijke druk verhoogen de aantrekkelijkheid.

RIDDERBOS.

Die Judenfrage von *G. Kittel,* Prof. d. Theol. in Tübingen.
Verlag von W. Kohlhammer. Stuttgart. 1933.

Een belangrijk geschriftje, waarin Prof. G. Kittel eerst historisch het ontstaan en de verschillende oplossingen van het tegenwoordige Jodenvraagstuk geeft, om dan zijne eigene gedachten daarover mede te deelen. „Was das deutsche Volk nicht will, ist, dass das Deutsche Reich deutscher Nation ein Deutsches Reich jüdischer Nation werde. Man gebe darum den Juden, wie früher den Polen und Dänen, ihre proportionalen Rechte. Über die ihnen zustehende Proportion hinaus sei ihnen in keiner Stadt, in keiner Provinz im ganzen Land und Reich irgend etwas gestattet", S. 53.

S. GREIJDANUS.

Dr. J. A. Nederbragt. **Oorlog en vrede.**
Kampen. J. H. Kok. 1933.

In dit boekje (dat achtereenvolgens handelt over „het recht van den oorlog, het zoeken van den vrede, de strijd om het recht, en : de taak van den Christen en van de kerk") wordt over genoemde vraagstukken betreffende internationale verhoudingen eene degelijke principieele beschouwing gegeven, zooals we die van Dr. Nederbragt gewoon zijn. Wie van den inhoud nog geen kennis nam, zij ertoe opgewekt.

(Bij blz. 39 rees bij me de vraag, of er wel genoeg mee gerekend is, dat „vreemdeling" in het O. T. steeds aanduidt iemand, die onder Israel woonachtig en gedeeltelijk ingeburgerd is, in onderscheiding van den tijdelijk er vertoevenden „uitlander", van wien bedoelde uitspraken niet gelden).

RIDDERBOS.

Studiën van *L. Wagenaar,* verschenen in Achawah, maandblad van den Bond van Israel. godsdienstonderwijzers in Nederland. Uitgegeven door den bond Achawah met inleiding en aanteekeningen van *L. Hirschel.* Amsterdam 5692—1932.

In dezen bundel zijn vereenigd een aantal kleinere studiën van wijlen Rector Wagenaar. Ze hebben betrekking op specifiek-Joodsche onderwerpen. Voor het waardeeren van vele ervan moet men in de rabbinistische litteratuur eenigszins thuis zijn. Andere (zooals de studie over de wordingsgeschiedenis van het Beth Hamidrasj te Amsterdam en van het Nederlandsch Israelietisch Seminarium, en over den plicht van te bidden naar de zijde van het Heilige Land) kunnen op breedere belangstelling aanspraak maken.

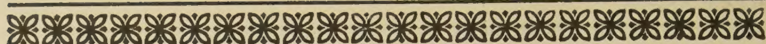
RIDDERBOS.

Dr. H. W. v. d. Vaart Smit. **Bavinck's Schriftbeschouwing in verband met de eerste hoofdstukken van Genesis.** Overdruk uit „Onder eigen Vaandel" Januari 1933.
H. Veenman en Zonen. Wageningen.

Men kent de kwestie: Prof. v. Rhijn heeft een artikel geschreven over wat hij (op grond van mondelinge uitlatingen) meent te weten aangaande eene vrijere houding van Bavinck tegenover Gen. 1. Woord en Geest nam den inhoud van dit artikel over. Dr. v. d. Vaart Smit toont aan, dat men Bavinck

aldus onrecht doet. Hij voegt daar eenige beschouwingen over de beslissing van Assen aan toe. Ik ben het daar niet in alles mee eens. Ik acht het onjuist, wanneer de auteur aangaande de daar behandelde kwestie zegt : „dat is de kwestie van Immanuel Kant ; criticisme of het vóór- en na-Kantische ontologische realisme". M. i. is dit philosophische vraagstuk een wezenlijk ander dan het te Assen behandelde. — Maar natuurlijk bevat het geschrift ook veel, waarmede ik instem ; en het is zóó geschreven, dat men het met belangstelling kan lezen.

RIDDERBOS.



ONTVANGEN BOEKEN.

Dr. G. van den Leeuw. Onsterfelijkheid of opstanding.
Assen. Van Gorcum & Co. 1933.

G. Allen. Hij die komt.
Amsterdam. W. ten Have.

D. K. Wielenga. Merkwaardig Denken.
Kampen. J. H. Kok. 1933.

Maranatha Scheurkalender voor 1934.
Kampen. J. H. Kok. 1933.

T. Bokma. Voor Troon en Altaar.
Kampen. J. H. Kok. 1933.

Dr. A. van Veldhuizen. Het Evangelie van Markus. Vierde Druk.
Groningen. J. B. Wolters. 1933.

J. H. T. Kohlbrugge. 's Menschen Religie. Deel II.
Groningen. J. B. Wolters. 1933.

Jan Zwart. Van een deftig Orgel.
Maassluissche Boekhandel en Drukkerij N.V.

Catalogus van de Bibliotheek voor Zondagsschool, School en Huis. 1933.
Delft. W. D. Meinema.

Ontwerp van een nieuw algemeen reglement en eenige organieke reglementen voor de Ned. Herv. Kerk opgesteld namens de Vereeniging „Kerkopbouw".
Baarn. Bosch en Keuning.

O. Noordmans en *Dr. C. G. Wagenaar.* Het Reorganisatieontwerp van „Kerkopbouw" toegelicht.
Baarn. Bosch en Keuning.

Theol. Wörterbuch zum N. T. Band II. Lieferung I.
Stuttgart. W. Kohlhammer. 1933.